

Гордана Влаховић

А ВОЗОВИ СУ
ПРОЛАЗИЛИ,
ДАВНО...

СВЕТ КЊИГЕ

Гордана Влаховић

**А ВОЗОВИ СУ
ПРОЛАЗИЛИ, ДАВНО...**

Едиција
САВРЕМЕНА ПРОЗА

Гордана Влаховић
А ВОЗОВИ СУ ПРОЛАЗИЛИ, ДАВНО...

ЕЛЕКТРОНСКО ИЗДАЊЕ:

Уредник
Дејан Лукић

ШТАМПАНО ИЗДАЊЕ:

Издавач
СВЕТ КЊИГЕ
Београд

Уредник
Стево Ђосовић

Рецензенти
Мр Милица Јефтимијевић Лилић
Ружица Комар

Корице
Радмила Живковић

Компјутерски слог
Бојан Симић

Штампа
Донат-граф
Београд

Штампано у 500 примерака 2012.

СР-Каталогизација у публикацији Народне библиотеке Србије,
Београд

ISBN 978-86-7396-347-1
COBISS.SR-ID 191019788

*За моју мајку Наду, са замишљењем,
као што најчешће бива*

**ЈЕДНА
ИЗДВОЈИВА**

СЛИКЕ БЕЗ РАМА

Пролошка

Дође јој тако, с времена на време. Што воли, то пожели. Да једва припуштена од човека јој седне у дрвени купе путничког према Сталаћу, са замотуљком ситних понуда у крилу, и разбројава окуке до следеће станице. Ка оној која ју је, не бранећи се, зачала у некој неразумној ноћи. И родила у плачу, кад суза сузу стиже. Оној коју су јој отели у четвртој години, удавши је у чаире доње, низ пругу, у кућу пуну туђе деце. Оној око чијег имена се, док је одрастала, маглило прећуткивање, а она га осећала као врсту издаје. На срећу, научила је да ставља руку преко уста да себе ућутка кад би осетила да јој срце тоне. И на срећу, старци уз које је стасавала

могли су јој шарати дане топлим гласовима благе надокнаде за мајчину љубав. На срећу, још мало, у школу су је цела четири разреда изволели слати, а она им је устима пуним слова код куће стиховала како сипац пије воду, како облачићи небом плове сањиви, и шта то све не ради лењи Гаша.

На несрећу, удали је, а питали нису. И кад је и сама у окретању на дечја зивкања, зажелела да види Њу, морала му је, угаслом тврдокорцу једном, отимати допуштење. Ал` дође јој, све чешће, тако, жеља. Да гледа Њу, онако танку, уздрхталу, са лицем које више не хаје за године, али осмехом који је могао бити у боји свитања. Да сви дани, па тако и живот, не прођу мимо њих две.

Слика прва

Воз је каснио. Отео им пола сата. Хитро граби од станице, ка белој малој кући на узвишици, испод искошеног винограда. На ногама јој црне, просте, широке чојане патике. Не успоравају ход. Мајка је чека. Хлеб и сир, суво грожђе са тавана, шака ораха у плеханој чинијици. Више није Она, дуже време само и једино је Мајка, носи неке уске ципеле, пете беже у страну и заврћу ноге унутра. Туђе сељачкој нози. Туђе такве било чијој. Нечији израз милосрђа. Ма, не гледај, покидали ми се каишеви на опанцима,

па ето..., каже. А те твоје патике баш fine, не стежу, јел'. Она их изува, замењује са искривљеним, туђим на мајчиним ногама. Мајка се нећка, а кад их обује, одахне, захвати целим табаном земљани под кухиње. Код куће, она изува криве и туђе и баца их, да се залуд о њих не саплиће.

Слика наредна

Воз је опет каснио. И она скоро спотичући се потрчкује ка белом кућерку подно винограда. Улази у собу у којој не чује чак ни сипца из сувотног старог шифоњера у ћошку. Потпуно бесмислено за прилику у којој је, помисли, престао на трен да глође дрво у потрази за водом. Само мирис свећа и слаткасти измешани воњ цвећа и тела у нестајању. Мајка на одру. На ногама јој просте, црне, широке чојане патике. Од ношења извирују прсти. У тим рупама, и тим прстима сва пређена стрњишта, чуке и шипражја по забранима, саплитања о вреже. И свака гица у винограду облетена и опслужена. Ни црне јој чарапе, плетене укрштеном ранфлом, што скрећу поглед навише, не умањују тамни зјап на прстима. Девет је хладних знојева облива док трчи у чаршију, те купује нове, црне чојане. Преизува на одру мајку. Да вас је срам и резил, очима само

на оне, сад већ маторе тутумраке, због којих није уз мајку расла. Заслужила, бре...

Слика кружна

Вас цели дан вуче црне патике. По кући, од терасе до мале капије. Назад, ка прагу, чепркнувши успут око јесење руже, или откинувши стручак прецветале мушкатле. Подупире се о кајсију, па о без реда изникли дивљи кестен, па до зида, уз који је прислоњен штап. Да потпомогне. Иако су јој патике мекане и широке. Просте, ал' не стежу. Волела би, каже, да има бар једанпут, онако, лепе, комотне, фине мокасине. Да је прође жеља луда. Кћер јој доноси нове, кожне, црне. Таман за њену ногу, Не стежу, а фине, ко што прошлог лета имађаше Ружа из Београда, каже. Скрајне их поред кревета. Да причува кад негде пође. У току ноћи одвозе је хитно у болницу. Нове, кожне и црне, необувене, остају крај празног кревета. Чекају.

Епилог

Мајка умире. И ја ту ништа не могу. Лоше ми је али ништа не могу. И све са њом посустаје: незауоставно време, брижне ноћи, празнични дани, месец у облику рога, давне игре са сопственом сенком између сазреле траве и заруделог грожђа.

А ја, ништа. Ни да дозовем. Ни да јој олакшам ропац. Без речи сам. Уста су ми сува као да су мртви сву воду из мене попили. На том лежају сва је тескоба прошлих година и са сваким њеним јekom помислим: та тескоба преклопиће и мене што је казано још пре мога рођења, и осећам, настављена ће бити и после мога краја, мислим. Око ње видим разлетеле црно-беле слике нечега што је живот био. С ципелама, без ципела, глупаво, непотребно баш тад, у манастирској хладноћи собе мртвих дана. И што баш ципеле? Није живот сав у њих стао, ситно се оглашава моје једва присутно логично Ја. Моје јадно Ја нежне плачљивости узвраћа ударац. Не као империја, но загрцнуто, из позиције мравље кућице. И јесте у њих стао, баш. И тиха чежња, и скривена туга, и накнадно откривена нежност, и могућност малих радости. Ма, дописујем ли и проширујем ли ја то њен самртни ропац? Али, она издише и не поздравља се лако, лагано, као што бива у америчким филмовима.

Мајка је умрла. На њеном лицу бели, залеђени мир. Могу да је дописујем... Могу да гатам...

Можда би душа њена бар, казала: сад је добро. Више ми нико ништа не може.

Можда би укорила: не плачи, боље ово него да се распадам од бола. И да ме гледате како ме болест унижава толико да се под старост стидим.

А *можда* би само: што ти лепо стоји та туфнаста 'аљина. Иду штикле уз њу, иду...

Могуће да би завапила: јој да ми је само још једном да одем низ пругу, онако клацкајући се возом.

Можда захваљује Богу што јој децу оставља живу и здраву. Па ако буде у њих вере, нека се надају виђењу, негде, на неком бољем месту.

А *одмах затим* као да чујем: какво твоје боље место. Најбоље је ту где си. Обуј ми већ те мокасине. Нове, па црне и меке...

Мајка је мртва. Њој је *можда* добро. Мени је зима велика а иловача тмаста. Чујем је, још, кашљуцкањем се дискретно оказује. Чујем трупкање њеног штапа. Шум корака којим вуче терет година. Извирујем иза угла куће. Нико. То само моје штикле ударају по тротоару. Оно њено *можда*, измислила сам, *можда*. Ехо њеног гласа. Душама ионако нико није ушао у траг. И лажу писци. Не постоји леп дан за умирање. Не за оне којим све даљи ехо тањи иначе од паучине саткано *Можда*.

ПРУГОМ, УЗДУЖ И ПОПРЕКО

*„А човек је цео тамо где му
је била младост.“*

(Данило Николић:
Списак грешака)

ПРСТИ

(уводна)

Прсти су њена слабост и одсечени бол.

Кажипрст на словима азбучника. У устима са филом за тарту. У шарању по тек нахватаној снежној покорици децембра. Нацртани прсти на уводним странама Сјећања Меше Селимовића. Мала Сабиха, из тешке босанске провинције, шаље великом писцу и широком свету, и не знајући да је велики, ни да је писац, а наслућујући ширину изван скупене касабе.

Мушки прсти на најжеженом врату. Преплетени прсти у размени врелог пулсирања. Влажни снови са понављаном сценом из филма Клавир. Холи

Хантер (а можда и није Холи) седи за клавиром. Прсти на диркама, у усредсређености пред почетни акорд. Црне чарапе издужују ноге. Харви Кајтел (можда је он) испод клавира, сагнут, прати мицање ногу, бели зир на црном пољу. Кажипрст дотиче кожу. Холи се стреса, очи јој постају две жеравице. Кајтел челом прогорева патос. Прст у рупи од чарапе облизује се, измиче и увлачи у облу белину.

Буђење уз тупи бол. У глави какофонија гвожђа, несмањена годинама. Теретњак уназад повезује вагоне, жестоко сударање, захват скретничара, склопе се ланци, челични поводац повуче напред. Дете се игра преласка преко вагона у маневрисању. Искушава брзину. Недовољно брзо. Шака у процепу. Врисак и затамњење. Погледи не мирују. Радознали, сажаливи, згрожени. Не долазе јој до лица. Скрећу у страну, пошто се згаде. Од погледа се брани рукавом, рукавицом, окретањем надесно. Одроста болесна од зебње, болесна од наде, остатку шаке упркос, погледима упркос, себи упркос. Извијањем као да казује: гледајте моју косу, мој врат, моју босу ногу. Слушајте мој глас. Бољка је поништавала годинама жуђену предност уживања у животу. Бол и унижење због фалинке могли су се дахом захватити. Пуста је сва стратегија одбране. Ни ко да је руком у окрету заврти, ни да јој десну затражи за прстен.

Никад јој не промакне бели белег на туђем домалом прсту. Као могућност злураде утехе о варљивој срећи дворуких. Одрекла се веровања - ако кроз прстен погледаш пун месец, оствариће ти се жеље.

Сећа се шарене лаже из детињства. На излазак младог месеца мати их тера да парицом протрљају косу. За њено умножавање. Прелет звезде која згашњава преко небеса пратио је савет: затвори очи и помисли жељу. Парице се нису умножиле. Звезде су гасле пре но што би и трепнула. Сећа се и прича о вилама и смртном сату. Вечиту младост одржавају, по причи, тако што једу семе белог лука. Кад им досади и младост, и још вечита, загубе сенке, те без бола умру. Она нема чаробне семчице. Прати је сенка. Значи да није у стаништима вила и вилењака, безсених. Поглед јој не мирује. Али ни не милује. Могао би понекад да убије. Повремено пређе преко руке издајнице, па се удаљи као у бегу од умирућег, са могућношћу прилагођавања на одсутност.

Зна, не може се хранити успоменама, својим. И није свесни плагијатор. Она не зна више шта је њено, а шта је годинама усвајано као њено, ради преживљавања. У снатрењима јој долазе: прст Харвија Кајтела на рупи од чарапе, можда, Холи Хантер (опет), али и прсти Небојше Дугалића, из представе Проклета авлија, у улози Карађоза, кад

премишља, кад се улагује, кад је опасно благ, кад је фуриозан. Прсти опроста и осуде, змијасти и паперјасти. Сав Карађоз у прстима моћног глумца. У дугим, правим, здравим прстима целе шаке.

Карађоз јој приноси очима златни, округли прстен на домалом прсту, са буђењем уз судар локомотива и вагона, иза. Тупи бол. Увлачи руку у рукав, смешта је у крило. Кисело се смешка. Моја руко, зелена јабуко (одурно, не цмиздри). Ноћ, тамна, неизрециво дуга. Возови нестају уз пискове и тропотање. Биртија у улици крај пруге. Сваке вечери отворена врата. Прозукли глас кафанске певачице тули, са кратким прекидима, као да узима дах. Из тог кртог, напуклог, непрекидног туљења нису важне речи песме о Радету што девојке краде. Или о лепој Мари што ситан везак везе (чиме то). Из напуклина разбира размрвљену срчу живота те бледе, дебеле, дуваном и туђим воњем натопљене жене. Види, руке грле чаше, ударају по столу, завлаче у недра, покушавају да обгрле, хватају за ваздух. Прсти увијају виолинске жице. Живи прсти танку струну тање. Згрчена шака уз бол покушава да се исправи. Бол се распрскава по телу, претворен у стотине комада оштре срче, запаране у ткиво. Мукли глас из биртије зарива се у мрко тесто улице.

У свом недохватном сновиђењу не замишља локнасту, љупку главу Кларе Шуман, ни руку у припремној пози, налик повијеном врату белог лабу-да. Не мучи се више да изнуди звук, да се прсти не расплину у пихтијасту разоблину. Воли да замишља њу, Сандову, што слуша и гледа заведена. Њу, којој добацују: не заводи младиће, ти беснуљо. Слабашне, болесне, што ни прави мушкарци нису. Њу, која му прати руку, а она мења облик у зглобу према правцу кретања. Чудесна, гипка, променљивост њена облика. Он, Шопен (а могао би се звати и другим именом) види је у дослуху са диркама. Пејзажне слике. Шуме и поља Ноана. Сандовој, (а можда и њој) кроз музику поручује. Чарни оком, врати се и из блудње. Положи ми руку на раме. У додиру са клавиром њихове руке се срећу, дошаптавају, сједињују. Клавир под њима пропева, топло, страсно, љупко, каприциозно, како год. Она, у лику Сандове, не дише. У ноћи, бледи месец престаје да буде исти и мртав. Њене руке, можда Жорж Сандове, на његовим раменима. Сигурно место. Да што друго покуша, боји се, и мртве дирке би сиву немоћ ћутале.

Буђење и бол. Писак локомотиве која се удаљава, опет. Ма, није опседнутост. Нема успомене, своје. Иако све полако постаје успомена. Прсти на врату, нацртана шака мале Сабихе, бледи белег на

домалом прсту, одсуство бурме, врели прст на нози
Холи Хантер, Шопеново уплитање љубавне патње
у страст дирки и прстију. Све. Успомене бледе. Али
њихов утицај је ту, у њој. И он поништава њене
покушаје да затоми бол. Није мртва (још).

НИКОЛА, УЗ СВЕ ШТО СЕ НИЈЕ ДАЛО ЗАУСТАВИТИ

Ништа се није збило што се већ у датим приликама збивало није. А човек увек хоће да растумачи, да одговори зашто. Да ли му је живот у младости ишао по траговима случаја или је био судбински предодређен, Никола није могао растумачити. Ни рани мајчин нестанак, после једне језне и брзоходне грознице, у ноћи кад се само назначавало одблесак блатњавог пута на месечини. Ни очево довођење нове жене, која се смешкала, упочетку, али не онако очима, ни сасвим како треба. Док није престала, што ју је чинило природнијом. Чак Николи мање туђом. Свеједно није могао појмити откуд јој дођу

на језик сва имена која нису била од милоште, а њему упућена. Кад су се родила полубраћа Милош и Драгоје, пустио је да се деси оно што се ионако није могло задржати. Скупио ситнеж свог иметка, ставио врећу преко рамена, и отишао у кућу удовице Мирићке, поседнице хектара који ишту неистрошену младу снагу. Да надничари као и петоро других које је затекао у госпођином домаћинству. Која је била права госпођа, по речи, и узречју. Знала да препозна радника. Да раздвоји жито од кукоља, говорили су сељани. Да у младом Николи види будућег предрадника свога поседа.

У то време, некако, почело се са говоркањем о грађењу пруге њиховом долином. О чишћењу терена, крчењу растиња уз просечен пут од Крушевца ка Бањи. Људи су различито примали вести. Једни су били против јер им је пруга пресекала њиве. Другима су морале бити исечене тополе. Трећи су се бојали да ће им писка возова растеривати стоку са пашњака. Већина је слутила да се живот мења неповратно. Кад се почело са градњом било је посла за многе. Копања, стругања, удараца, одјека, комешања, гунгуле праве. Било је, како рече стари мештанин Бајо, свакакога белаја, невиђене фукаре и немерљиво искапаног зноја док се није огласио први писак, маја 1910. године.

Никола се те године баш замомчио. Осамнаест година, посла колико хоћеш, и нешто цркавице да се овајдиш. Било је и забаве, кад му се хтело. Онако, успут, зачикне оком, очеше руком, поглади кажи-прстом низ бели девојачки врат. Тек да прођу жмарци једно и друго. Запева понекад Која гора Иво, из грла дубока. У предасима, док киша јењава, прати дугин траг, како у Врњачкој реци пије воду а у Морави се умива. Тумачи дугине боје и мерка која преовлађује. Свака му је мила и волео би да их у обиљу има. И црвене, виноградске. И жуте што ће поља озлатити житом. И зелена му се чини сва у мајској росној ливади. Родну годину призива дугом иако своје земље још нема.

Ретко, само у време зимских снегова, кад нико не залази, одлазио би до мајчиног гроба на руђиначком гробљу и остављао по гранчицу розетле или сувог босиљка. Газио је опрезно, не желећи да оставља рошави траг за собом који они под земљом нити траже нити им треба. Розетлу, за она слатка од дуња која су на њу мирисала, кад би их мајка докувала у плавој туфнастој шерпи, набављеној преко госпође Мирићке, из Прека однекуд. Босиљак, јер је вода после Богојављенског освећења босиљком прекрштана, а мати му је за здравље нуткала гутљаје, уз речи из Великих јектенија, које је за свагда утужио

у главу: За оне који, пловe, путују, болују, страдају, за заробљене и њихово спасење, помолимо се Господу.

Догађања око пруге Никола је пратио колико је стизао. Знао је да ће њеним отварањем за људе бити посла. Новосаграђена станица шепурила се својим двоводим кровом и лучним украсима од цигли око отвора прозора и врата. На стајалишту крај пута чекали су фијакери. Где су фијакери, ту је и поткивачница. Мијушко Петровић нуди Николи посао, у поткивачници, или у пекари, може и у новоотвореној ресторацији. Да бира. Никола се нећка, не жели да остави газдарицу господске речи и исто таквог узречја, њено: ето тако, молим. И земља му мирише питомије од штацијских испарења. А и Мијушкова обећања о доброј заради личила су му као писање прстом по води. Станични шерети (Бајо би рекао зајebанти) чак су смислили причу да је спретни трговац почео да прави своје магазе пре но што је се почело са градњом станице. Да је затим силним новцима вратио градњу наспрам његових радњи, а не наврше, како је у први мах планирано. Прича није имала правне доказе, али прича, да опстане, такви и не требају. Она живи ако се наврзе на погодан лик ил' пригодну згоду. И ако око казивача има слушалаца.

Мноштво обичног света, па и Никола, дочекало је први воз са моравске стране колосека, остављајући господи у прслуцима и дамама у шеширима могућност шпалира поред станице. Он, као ни свет око њега није могао бити на прослави у Државној гостионици. Нити је лично могао чути говоре председника владе Николе Пашића и Павла Боте, управника Бање. Али је слушао и гледао шаролики метеж: усклике, прангије, махање марамама, скидање капа, војну музику, налицкане фијакеристе, отимарене вранце. И није себи могао да објасни зашто му је срце зебло док су сви алакали од радости и узбуђења. И то стиснуто срце није се раскравило ни кад је госпа Мирићка, које је иначе куповала новине, а то значи *Политику* зарад романа у наставцима, прочитала умивен и фино искићен извештај *Политике* од десетог маја:

После закуске воз је из Трстеника продужио пут и стигао пред станицу у Врњце одмах после 9 часова. Пред станицом је дочекала госте општинска и бањска управа, са многобројним народом. Министре је поздравио председник врњачке општине, а две девојчице окачиле су о локомотиву један велики венац од свежег цвећа. Одмах затим гости су

отишли у Бању, која је од станице удаљена за пуна три километра и тиме се, углавном, завршила ова свечаност – први је воз отворио редовну возњу до ове бање, у којој ће многи болни потражити лека својој бољци, срећни што ће тамо стићи од сада угодније и јефтиније.

Госпођа је задовољно и наглашених осећања, готово самодопадљиво, завршила читање, уз њено: ето тако, молим. Никола није могао наћи велику замерку, осим да је све по мало претерано. И да није воз дошао у Врњце, него у Руђинце, јер се станица налази на руђиначком атару, колико год Бања била близу. Госпа је нестрпљиво узвратила да то није важно и да треба уживати у лепоти доживљаја. Но, зебња која није приличила Николиним годинама, остала је негде, иза неког ребра притуљена свеукупном народном радошћу.

Одбио је Никола и понуду да ради на железници, иако се са Мирићкиног чаира окретао кад би теретњаци, петнаест километара на сат, стењали под разним теретом. Волео је да види те товари дрва, руде, цигле, фургоне са стоком, вредних руку труд, како је говорио. Као што је волео да гледа заглађене стогове сена, набрекле амбаре, облице полусуве хростовине прислоњене уз вајат, пуне

цакове донете из Мурцине воденице. За путничким се није окретао иако би мање издангубио. Јер путнички прошишти четрдесет на сат и успорава тек пред скретницом при улазу у штацију. Шта да гледа, мисли, светина ко светина. Једу, дремају, нишане прстима, извирују, намештају шешире, исправљају капутиће, узврте се пред искрцавање. Видиш једном, видео си задуго.

Он сам није ни до првог пристаништа још опробао возњу. Није му се дало. Од посла, и од неког неразумљивог снебивања. А волео да оде до штације. Каткад би недељом сео на бок Милкановог фијакера, да одвезу госте до жељене бањске виле, да се провоза уз Милкана и наслуша смешних питања дама којима би једино исте такве могле рећи да су се подмладиле од претходног виђења. Те колико би се морало боравити у Бањи да се оствари попуст на железници. Те код ког лекара се добија уверење о бављењу у Бањи. Те да ли је истина да је за време градње станице при једној провали облака Морава скоро потопила насеље пружних радника, склепано на обали ка Грабовцу. Милкан би се наразговарао, и напричао им и што јес` и што није, а Николи би препустио дизгине и уживање у једноличном бату ухрањених вранаца и

звуку прапораца који су красили и без тога моћне коњске вратове.

Да се нешто ваља иза брда, чиме се његова стара зебња одлепила од најскривенијег ребра, Никола је уочио крајем јуна 1914. Врста терета променила се, а теретњаци би често само пробректали кроз станицу и моравску долину, не заустављајући се. Код Мирићке, у *Политици*, чита се обавештење: *железница се ставља на располагање и управљање министру војном и служи за превоз војске и рањеника*. Мирићкино: ето, тако, упола гласа, без молим.

Бања постаје резервна војна болница. Штација је пуна избеглица са разних страна. Дивно је чудо како у ратном комешању људи себе варају да ће измештањем спасити главу. Бања је аркадијско место у миру, за бонике и лагоднике. У рату нема смираја, а свеједно јој се хрли: из Словеније, Босне, из ратних постаја. Навозио је Никола рабацијским колима по задатку војне команде децу, старце, рањенике, изгубљене војнике. Важна државничка имена одвожена су фијакерима, са надом у скровитост бањских вила и дрвореда. Није се Нициним колима возио Лазар Пачу, министар финансија. Није се возио ни Владан Ђорђевић, лекар, политичар и писац, са женом му Паулином, Бечлијком. Ни неке још госпе владиних намесника. Али их удобност

вожње није спасила спознаје да не постоји у рату место сигурности. Осим на бањском гробљу.

Никола није могао знати ко је од важних умро у Бањи. Да је Лазар Пачу, избегавши у Бању, себи нашао самртни мир. Да је отмена Паулина, Бечлијка, и жена доктора Ђорђевића, заљубљена у Бању, пустила душу да полети у липе и борове. Није знао ни ко се из Бање раселио ни које су министре под војном пратњом из Бање спровели. Рањен у врњачком блату низ реку, у ноћи кад је светлост била довољна само за совуљаге, и за тај метак, циљан у таму, а пролетео кроз бутину леве ноге. И то баш док се још смешио у сећању на црне очи девојчице из групе, избегле из Босне, коју је одвезао и оставио у хотелу „Свети Ђорђе“. Збуњена, правећи се храбра, гледала га је без речи ко да би из њега могла какво обећање уз чврсту веру изнудити. Још не знајући да су обећања лудом радовања, а у рату и уз непознато мушко заборављена пре но што му леђа изгубиш из вида. Можда се Николи само чинило да од њега то девојче нешто хоће. Није ништа обећао, као вратиће се, обилазиће, пазиће. Ништа. Само спуштен пртљаг и његово шаљиво: - Пази се, бечоока. А ето, у том повратку кроз блато, смешио се онако, што би Бајо, који је волео да се пословички изражава казао: ко' бунику да је јео.

Осмех му је замро док је заробљен од Аустро-угара у новембарској тами убачен у транспортни воз на врњачкој штацији, уз бале и торбе, уз гурање избеглог народа који у том незнану хвата место у возу. Уз мрак у вагону и никакву могућност да побегне. Нашла се уз њега само плехана шоља за воду, дуванкеса и муштикала, поклон од газдарице, из мирних дана. С повезаном раном неком крпом, примирио се, свестан да ће тај транспорт са њим и њему сличнима стењати и растезати се до ко зна које северне постаје туђега света. И да је његова давна зебња добила облик и име. Туђина, на шинама, што даље одмичу, све више притиска. Не мисли више ни на остављене, пуне молбе, очи бечооке. Ни на крваву рану на нози, ни на моравске спрудове и Мирићкине необрађене њиве. На причу о прављењу помоћних пруга уског колосека кроз центар Бање. Не обраћа пажњу на запиткивања тројице заробљеника крај себе. Нити на светину која убацује бале и цакове а онда залетом и гажењем узјахује по њима. У самосавлађивању учини му се мајчин глас, који му дуго ни у снове није долазио. Као да зачу ону мајчину богојављенску: за оне који плове, путују, болују, страдају, за заробљене и њихово спасење, помолимо се Господу.

И док је транспортни воз грабио ка северу, у туђе, и незнано, временом неодређено, знао је да ће, не речи, не молитве, не молбе, него мајчин глас из давна времена чувати наду у повратак.

ЈЕДНА ДАВНА ГОДИНА, А ОНДА И СВЕ РЕДОМ

Седи Никола пред кућом, на трonoшцу, осло-
нио се на зид, држи муштиклу у руци. Неприпаљена
цигарета знак је његове удаљености од места, вре-
мена и људи. Месечина му осветљава лице. Далеки
писак локомотиве не ремети мир. Старац сељак,
целог живота превртао земљу, што туђу, што мало
своје, тешко стечене. Целог живота ју је удисао и
псовао, а она га борала и грбавила. Остало високо
чело, дуго узано лице, риђе сиви бркови. Руке му
одају године и тежак рад, чворновате, испреплетане
жилама. Јован, мутави Натин син, прмирио се ко
сен крај њега. Чека причу које некад буде а по

некад се отђути. Започету једног пролећа 1916. а завршену с јесени исте године.

Нашао се тих несрећних и давних дана војник млад и здрав, покупљен у ноћи кад би те пре пас погледао у очи но човек, честит и исправан, у вртлогу ратном, без моћи да бира. Метак га је само окрзнуо али је отеран у заробљеништво негде на север, на имање неког Ференца или Фрица. Високом, снажном Николи није тешко падао рад на њиви. Ни немачки га није мучио. Заповести брзо научиш, а за угодне разговоре нити је било времена ни воље. Морила га је чежња за Моравом, и Мирићкиним чаирима. За мирисом розетле. Чак и за шетњом кроз штацијске капије оне кокетне железничке станице бањске, како је беше назвао Владан Ђорђевић у новинама, а Мирићка му прочитала. Није му раније било ни у примисли да ће с чежњивом тугом отпраћати ретке возове у даљини што су се пуни оружја вукли ка југу. Да ће зажелети да се на њих накачи, било како, макар скврчен, макар у животињу претворен, само да се југу примакне. У сан му је долазио тамни поглед неке младе млађане, детета још. Лови га а он му измиче и мења боју. Измицале су му и речи молитве давно изговорене: за оне који... страдају... за заробљене и њихово спасење...

Будио се ломан, измучен и журио на поља кромпира да копањем заборави тугу.

Никола јој се није надао, није је очекивао, није јој се намах ни обрадовао. Али је била мала и плава. Име јој је било Лида. Била је сама. Личила на препелицу загубљену у гори, одбачену и заборављену. Имала причу да Никола пружи руке. О давно умрлој мајци, о оцу негде на фронту, о трагању за послом. Мењала газде, лагала о породици, сељаккала се под хладним небом без имена. Када га је срела, видела је не странца но витко мушко тело. Не опасност него очи боје јоргована. Не сирову мушку пожуду него напето ишчекивање у изразу његовога лица. Мало се тргла у покушају повлачења, али није ни то морала. Неке ствари не можеш зауставити, знао је Никола од раније, а Лида сазнала накнадно. Ни изазов очима у пролазу, ни дрхтаје тела скривене ноћном тамом, ни речи неразумљиве и неразумне, а изненадно присне, и потребне. Свако је гласно сањао свој сан. Он, ратни заробљеник, о Србији, о слатку од дуња са мирисом розетле, о ђихању Милканових вранаца док се уњкави гласови бањских гошћи забатаљују као досадни ромор. Она, руско служинче, певушила је неке руске дрхтаве романсе научене у детињству, негде у далекој забити која јој је морала бити икакав дом. Говорио

је да ће је по завршетку рата повести са собом, и није лагао. Љубила га је зацењено, и није се претварала. Кад измакне зора, одмакне се и она. Не би се могло рећи да је у тој њиховој игри тела пролеће било сасвим невино, али је извесно да пролеће никад не траје колико би се желело.

Лето је било на измаку, у пољима је владала атмосфера троме лењости. Када је Лида затруднела обоје је било збуњено и уплашено. Ма колико често да се догађа и да трудноћа најчешће дође после лудих ноћи без грама контроле, увек сазнање о непланираном исходу изазове потрес. Јер није реч о устаљеном, у браку, реду ствари. Ред ствари и не постоји у изненадним страстима, нити је шта устаљено до краја у пролећима која се само на глед чине невиним. Некоме добро дође да побегне не окрећући се, с призивом, ил` мучки ћутећи. Други ће одрицати икакву везу са тим незваним будућим уљезом који прекраћује знојне ноћи. По неко ће, затечен али не и саможиви скот, прихватити извесност новог живота, те привести њу с пупком, и оно за пупак везано изнутра, оставити заносе пролећа и учити се радости продуженог имена.

Газдарица је открила тајну коју је ионако било тешко крити на дуже. Отерана с посла Лида се морала пожалити. Никола није био баш много храбар

човек. Оно што није смогао сам, предложио је удвоје. Нека га у свитање чека на запуштеном салашу у пољу, па пут под ноге по туђој земљи и са потерама за петама. И то нису биле ситне нежне лажи тек да се прогура мучан тренутак. Дуго је Никола осећао њене руке око врата. Тек много касније му се казало право значење њених речи: - Видећеш опет ти своју станицу. И биће ти добро. Иако је у трену, по њеном изласку из скучене надничарске собице осетио замуклост равну нагло прекинутом жубору потока. У њему се опет отворила стара зебња зјапу равна, за коју више не зна је ли му је рођењем намењена или је потајно нашла у њему станиште, протоком година невеселог живљења.

Пред најаву дана, кришом, по договору, пришао је старом салашу. Девојка плаве косе лежала је на трави. Руке беле, а земља црвена. Да је булка у близини цветала, застидела би се свога бледила. Да је божуру било време пред руменилом земље би латице опале од јада. Истекао живот да не буде сметња. Није било ни јаука, ни суза, ни излива туге големе. Само се хоризонт смањило, небо налегло на земљу, а сенка непостојеће среће промаглила између њега и девојке која више за њега није знала. Залудно је, касније, било враћати се на последње њене речи

при растанку. На речи које су биле знак. За чије тумачење је било касно.

Момак је био млад и здрав. Волео је Лиду али и живот. Вратио се по завршетку рата, по распаду великога царства, у неком теретном, у домовину. Станични перони били су на истом месту, под пругу су се досељавали са гочке и других страна, дисало се и обнављало што се обновити дало. Никола је неки парлог у дубоком кључу, који му је остао од оца, и цицијашком милошћу полубраће аминован, заменио за комад испод пруге, ка Морави. Надничио и даље код госпа Мирићке и полако подизао своју кућу. Оженио се. Чекао пролећа, испраћао сушна лета, спавао са женом без излива нежности, са здравом и грубом жељом, док је жеље било. Деце није имао. Са занимањем пратио обнову станичне зграде, а посебно му је у вољи било постављање две скулптуре мушког детета које, кажу на глави носи корпу са плодовима воћа. Њему се увек чинило да је то неки кружни украс или цветни венац, уз зачикнуто дечје поигравање рукама да би се истакла лепота дечјег тела у љупкој невиности. Никола није био учен али је умео да ужива у блеску лепог кад га, додуше ретко, затекне. С годинама је заволео и све оне штацијске звуке које раније, у младости, док је код госпа Мирићке ко да је његов, посед

уређивао, није марио: дозиве, кикот, бат ногу, тупкање потпетица, шиштаво пуштање паре, пискове за поласке, тракараво убрзавање, па онда уједначено удаљавање. Шушкави мир између.

Временом је жени имао све ређе шта да каже, а све чешће се измицао у тами постеље. Змијуљица да је, не би толико вукао на своју страну. Кад је отишла једног јутра док светлост још није ни почела да додирује предмете по соби, Никола је одахнуо. Јер, последња која га је видела младог и која га је звала именима од милоште, давно је негде на северу прекривена травом. А оној првој, која га је рукама прихватила, још увек у зимским снеговима односи лист розетле и стручак босиљка. Иако је и сам све ближи земљи.

Неку годину пре, већ у добром добу, Никола је нудио Нати преко пута, из трошне и ружне, да са Јованом пређе код њега, у већу, а празну. Да им учини и олакша. Ната захвалила и одрекла. Њен ће Јова у кући рођења, па како буде.

- Нећу ти, Нато, ништа, само да с ким прозборим. Ил' отђутим.

- За разговор ме имаш. И за топлу питу, кад умесим. Друго је све за мном. А за ћутање, ено ти Јована.

Што је време бивало за Николу брже, то је он све чешће седео у дуге вечери пред својом кућом. Понекад, полудремљиво мрмори: за оне који плове, путују, болују.. док мрмор не замукне у бради. Возови су се мимоилазили и удаљавали. Вилин коњиц се крај Мораве рађао и нестајао у трептају тренутка. Трајао баш као плави увојци на смрзнутој земљи туђине. Баш као и све што блесне, засени и мине. Из муштикле излази колут дима. Старац не примећује Јована мутавог. Сваки од њих у својој маглини и ћутњи лута и тражи своје опсене са ивице снова. Док се возови укрштају и мимоилазе, равнодушни на ичији крст који свако мора да носи у уверењу да је његов увек најтежи.

А МЕЂУ ЊИМА И ТОДОР МРГОДНИ

У подпружју су деценијама мушки на којима почива свет, као, ишли ил' у конобаре, или у железничаре. Можда не баш од 1910, кад је прорадила пруга Сталаћ-Пожега, и можда не сасвим између два рата. Али сигурно после оног другог, великог, кога су једни називали ослободилачким а други грађанским. Подпружани га једноставно звали други рат, а рат увек има своју привременост као и све на свету, али и своју повременост, опет као све чиме је драги бог кажњавао људе. Елем, у разрованим и сиромаштвом огрнутим поратним годинама морало се јести, пити, одевати. Бити.

Бити, значило је радити, ако је могуће и зарадити. Из другог сокака под пругу, од магацина ка Морави, у конобаре су један за другим отишла петорица. Што у штацијску ресторацију, смењујући се, Смиљко, па Мико, Дулић и касније и Микица, која је са три стране затварана стакленим зидом, са вињетама у круговима, разних боја, при врху, као шарна бордура. Што у биртију преко пута, из које базди све до фијакерског стајалишта шљивовица, бели лук и мрки облаци крце у непровереним количинама, мешајући се са коњском балегом. По неком од њих би се посрећило да упадне у келнерај у бањским баштама Зеленгоре и Снежника, а зими би таворили у скучености Опленца преко пута бањске пијаце ил' у некој другој кафанској рупи. Ако би се докопао Железничког дома, као Ћоке, тај би могао на посао господским фијакером, а не бициклом као други; свој би закатанчио или би га зајмио неком од подпружана. Ни један од њих није отказао љубав белој уштирканој блузи, нити шприцеру више у поодмаклој сатници радног времена. При поласку на посао, кроз сокак, блуза пребачена преко руке, бела и уштиркана, изгланцане ципеле, црне панталоне, давале су им утисак издвојености из макадамског спотицавог трапуњања и вечитог туљења.

Допунски послови око станице остављани су за оне који нису могли имати луксуз да се стиде, којима су код куће зевала гладна дечја уста, или незајажљива лапрдава жена. Те су истоварани препуни вагони угља, из копова чија насеља су личила на мртве вулканске кратере; фургони трске и кукуруза довезени из Баната, а утоварани трупци и дрва спуштани са Гоча и Жељина. Довозио се шљунак из Мораве, пуцала леђа од утовара мокрог терета. Сачекивали путнички и брзи те се носио пртљаг од вагона до фијакера. Онај ко би имао фијакер био би свој газда, како су подпужани говорили, што из зависти, што у пустој жељи да и сами зађихају. Јер међу њима није било фијакериста осим Моле Џамића, коме баш и нису много завидели јер је морао да заради за пуну кућу деце.

Зато су трећим сокаком од штуљачке реке ка перонима наизменично крцкала и ђускала два шпедитера. Личо и Ђоја су тада поврће тек пристигло из Македоније возили на бањске тезге Донке Македонке, пазећи да штацијска дечурлија не одмале превише грожђа и бресака при утовару из фургона у шпедитер.

За земљу су били сви везани; за бразду би брату очи ископали, али мало их је само од земље живело. Било их је, и сопствену со су са лица лизали

у муци да се прехране, надничарској и сопственичкој, и нису знали, нису хтели да знају, дневним умором смождени, како су им деца крадена јаја продавала ресторацијском момку Ратку, а овај их кувана продавао гостима у вишесатним промајним чекањима.

А жене, било чије, све исто, са занемарљивим изузецима, чувале децу, да не оду под воз, да се не искраду до Мораве, да се не поломе са неког дрвета. Копале њиве, плевеле цветњаке, ишле у крчевину, прале и белиле блузе и платнене сервијете, истресале од гара тегет радна одеда, изгледале, кад стигну, са прагова и вратница. Сокаци, колико год да су за њих били свет, могли су се дозивима спајати. Знало се која највише тегли, која је „права госпођа“, којој човек не да мира, која њега пребије кад препије, а који се, уз сопствену, воли да очеше о сваку другу која би ал` не сме, и којој се баш 'оће.

Други, опет мушки, и важни, било их је у већини, одлазили у железничаре. Што приучени на брзину организованим поратним курсевима, што учени на лицу места: магационери, скретничари, кондуктери, благајници, отправници, чувари. И по неки, посрећило му се, шеф станице. Понеки и доведени однекуд, са стране, уз добијен стан при станици. И они би бивали важни, себи а и мештанима.

Униформа је давала и наглашавала осећај важности. Зими тамноплава а лети светла, исто плава.

Трифун је био дођош, не из белог света, но изван сокака, на тридесетак километара уз пругу, иза Краљева, из села у брдском неимању било чега, осим пара коза, три овце и остарелог оца. Сишао с брда, изучио нешто школе по скраћеном програму првог петогодишњег плана, постављен по дужности за шефа станице. Још у рату се оженио лепом, ал' сиротом, добио сина, по деди названог Тодор. Дете расло, жена лепом стасу лаку ноћ казала. Трифун мењао пиштаљке, и црвене капе кад им лице избледи, возови стењали у мимоилажењу. Жену је трпео иако га је њен карамеласти глас све чешће терао да сања повратак у брда изнад Краљева. Лепио се тај глас, и тај говор без саговорника за њега онако развучен, слаткаст, лепљив, истог укуса и мириса. Чак без укуса и мириса, досадан, ан, ан.

Ал' имао Трифун сина и хтео га изместити из станичне халабуке, из вечитог тракарања, спасти га од лепљивих речи, притом заборављајући да су те речи из уста Тодорове мајке, а његове сада невољене жене. Тодору су те речи биле важне. И њој су биле важне. Трифун је могао цупкати, мргодити се, дизати поглед ка небу, звиждати у страну, шта год. Она невољена, карамеласти говора, поништавала

га је као оца. И он се досетио. Син ће у велики град. На права. Да постане господин. Очекује то. При томе није био Трифун без познавања живота. Негде у скривеном делу свести бојао се да би се могла обистинити она мисао да људи, па ни сопствено дете, нису најчешће оно што се од њих очекује.

Шта се догађало у том великом граду није баш извесно. Нагађало се само да је Тодор, Толе мајкин, очева нада, студирао и студирао, а крај му студија ни он а нити отац није видео. Волео кажу књигу (па, коју – сваку забавну), и песму (коју сине – ону за севдах), и шетње и девојке што кроз град шетајући ушилиено парају небо. Волео он то све, ал' волео и отац, и све чешће у сну дохватао своја брда негде уз и иза пруге. Не знају један другом љубави. Не знају ни страхове. Ал' зна отац како сина у бразду.

- Имаш гимназију, имаш и нешто више градског искуства но испита. Идеш на курс за железничаре. Положиш, и имаш посао. А ја затим одо' у брда. Мајка ти се враћа у Адране, својима. 'Оћу до краја да слушам само ноћни лепет сова и ћукова и мекетање коза. Да пробам себе, разликујем ли гладник од ноћника. 'Оће ли бит суша, ил' ће да ми пири ноћу кад се сунце смири. Ево ти црвена капа, јебо је ја.

Тодор се није много опирао. Он као и возови. Колико год да касне, ипак стижу. У међувремену неко цупка док чека, неко се мрзне, неког прође воља, те би се вратио... Тодор је стигао, али није сам. А оно није сам, за све сем за њега (мислио је), била је невоља. Отац је после пет дана рекао:

- Оно није за нашу кућу.

- Ја је за кућу нисам ни довео.

Отац се спаковао, дао му кључеве од шефовске куће, ставио капу на астал, сачекао путнички ка Краљеву:

- Ето ти па се акај како знаш и умеш.

Мајка се вртела по кући, испод ока гледала, жалила га, жалила, па баталила. Узела своје гоблене, кутију са сликама, ручни млин за кафу, ставила све у картонски куфер, промакла два пута кроз отворена врата пролазне чекаонице која спаја пероне са стајалиштем спрам пута, зирнула кроз благајнички шалтер и попела се у путнички ка Чачку.

Подпружани су говорили: вири јој она ствар из очију. Она их је зачикавала тесним сукњама, сунчањем на леђима рибе девојке у дворишној фонтани њиховог боравишта, заразним смехом на звиждуке из воза. Погледом који не узмиче док други не оборе очи ка земљи. Шта је Тодор у њеним очима видео, ако је уопште у очи и гледао,

није обзнањено. Јасно је било да кад би пролазили није било таквог пара ни испод ни изнад пруге. А волео је да је изводи у Бању, на музику код Мике Шацера, па на забаве суботом увече, а преко недеље на ђевапе код Зеленгоре. Била је од оних жена које уживају, а сви око ње и уз њу нађу разлог да се жале, оговарају ил' плачу. Свако је ишчекивао крај њихове везе. И свако је о њиховом крају, а крај дође, ко и возови што дођу и прођу, имао варијанту. Није се збило да су се две исте приче о томе испричале. Нису се подпружани ни договарали за абере, били лажни или истином додирнути. Истина се, можда, негде провукла између муцања, отреситости, бесног ликована или снисходљивог сашаптавања. Дука новинар (продавао новине између бањских столова) има са лица места причу. Извео је Тодор у хотел Звезда. Латино музика, бесаме мућо, бубњар таман, удара као да му живот од тога зависи. Она гледа бубњара. Тодор гледа њу:

- Пази очи, мала, оћоравићеш.
- Да ли знаш шта гледам?
- Каже се кога. Ја знам, али ти не знаш.

Мислила је да зна. Без сумње зажелела. Да откачи сигурност свог сталног боравка. Да откачи Тодора, пијавицу. Да се откачи. Ранојутарњим у пола четири видели је Дука новинар и Мијо чистач

како лакокрило, само са торбом преко рамена ускаче у вагон, и прихвата тамну пружену руку.

Тог су пролећа моравске воде полуделе и прелиле обале. Тог је пролећа Тодор добио надимак Мргуд, или Мргодни. Тог је пролећа стигла разгледница са неког острва коме ни име нису умели да запамте. Тог су пролећа сви препричавали шта је на њој писало: Одјеби мисли да ћу да се вратим. Готово, твоје семе сам избацила иако је доктор срао о штети и греху, а ја стискала зубе и знала да се не враћам на оне твоје јебене пероне. Добар си ал` за мене ниси. Мала.

Тога је пролећа Тодор Мргодни забравио врата за било које женско. На дуже стазе. Како је једном излануо, заувек. Заувек се показало по ко зна који пут врло варљива и непоуздана зарицаљка. Заувек, све док се није појавила она, са зеленом хаљином у глок. Како неки писац рече она би могла бити нови бол на незараслу рану јучерашње патње. То су подпружани осећали, али су се простије изразили. Показаће време...

ИЗ БЕЛЕЖНИЦЕ МУТАВОГ ЈОВАНА

И пре него што је својом шкрипом воз ушао у станицу, и пре него што је кондуктер узвикнуо Врњци, знало се да шефу долази ново женско. И још пре, пре но што је возна композиција формирана тамо негде око Лапова, глас да је наш шеф Тодор звани Мргуд покупио негде неку младу, скроз ван свагдањег реда и да је доводи. Да ју је чак од нечега спасао. А нико није баш знао тачно од чега.

И онда, дође.

Мислио сам да сам у неком Гогином филму. Толико је било нестварно. И тужно лепо. И некако, смештено на то место и у тај тренутак, као таласави

струј слатке језе. Воз закочио, покуљала светина, а она, танушна, левом руком у цепу хаљине у глок, а десном на ручици врата, силази из вагона прве класе. Тодор Мргодни, шеф станице, прихвата је у наручје, окреће око себе, зелена боја хаљине усмери прх ветра ка мени и очене ми вид. Седео сам на металној штацијској огради. И видео. Њу, белу стабљику, брезу. Њега, тромог и успореног, затеченог радошћу. Њу, како измиче лице. Њега, како припремљен пољубац завршава у њеној коси. Њих двоје како једно поред другог испраћају воз. Његов глас: - Јоване, помози куфере. Моје ноге у неспретном икс потрчкивању. Моје руке натоварене пртљагом, а очи остале на њој, шефовици, осећао сам, више лептиру, на привременом заустављању у међувремену. Ништа још није ни почело, а ја сам некако слутио: она није из овдашњег филма, али ме је намах узела под своје, начисто. И касније, што је дуже језике изазивала, више је бивала своја, недодирнута споља. Мене је скроз замантрала. Признајем, мог'о сам јој са длана зобати.

...Брзам, а да је Гога овде, разумела би. Не бих морао ни да преплићем прстима, ни да мутавим слоге. Само би ме погледала у очи, и рекла: - Хани-бој, одлетеће она, ко лепотице са Вилине

косе. 'Ајдмо ми иза магацина да ти причам Лепотицу и звер.

Да је она овде...

Мајка Ната ми је била дом. И никад ме није звала друкчије до Јоване сине. И никад ми није објаснила што ми се језик везао и пре него што сам је мог'о позвати. И није одговарала на неке мутљавине од пакосних уста да је то божја казна, иако су тако наклапала сва три сокака испод пруге. Хтела је да ме сачува за себе од света. Од говоркања, и гуркања, и подругивања. Од моје фалинке и мутних немиких изазова. А није баш помагало. За њу сам био Јован, њен. За народ (свакојаки), мутави Јовча. За комшију Дицка, Јоле, или Јокац. Ја сам највише волео како ме је звала Гога. Кад би била озбиљна, љута или имала неку тајну свечано да обзнани, прословила би Јоване. Кад би хтела да ме утеши, био бих Хани-бој (то је покупила из неког од њених омиљених филмова). Кад ми је препричавала каубојце звала би ме Јохане, Цоне, а некад се измотавала и говорила: - Е, сад си у Сајонари, Ван-Јо, или Јованото. Гога из треће куће од станице, удесно ка реци. Гога, рођена кад и ја, али без фалинке. Иако су говорили, оно Дулино женско све, бре, шашаво, само фантазира, и вуче оног јадног муту са собом, уз неке књижурине под мишком.

Мајка Ната веровала је Гоги. И пуштала ме да се са њом скривам међу трупцима на стоваришту дрва довозених са Гоча, иза станичног магацина. Посебно после разговора са Гогом:

- Тета Нато, да Јован иде у школу за глувонеме. Тамо су исти, а он је још у предности. Чује. Сресће и неку добру... Пробајте...

- Не могу ти ја, дете, о томе... Нека га уз мене, доста ће бит' и без мене. 'Ајд' учи га мало ти, мало ја... Научиће он да чита.

И тамо, међу трупцима, на стоваришту, са њом сам упознао слова. А, уз авион. И Б, уз буре. И све друге, гледао и памтио. Научио сам да је Г не само гвозд, него и галеб, гнездо, и гора. И глумац. Гога. Али Г је и глас, горчина, гнев, грех. И тако свако слово, клацкалица. Гога ми је говорила:

- Ма ти знаш све. Само гледај. Имаш очи. Имаш предност. Чујеш и видиш. Излајаће пред тобом и оно што не би пред попом у исповести. А ти слушај и гледај, и бележи. Може да помогне, а може и да користи.

Задевала ме деца. Глупо римовано, ал' звучно и гласно: иде Јова Мута, склањај му се с пута. Гога би ме дрмнула за рукав:

- Идемо, имам нову књигу Фенимора Купера. Пустите их, бре, шупци су они. Шта знају! Да играју

кенце, да звижде за минићима, да се купкају опалим кестењем.

Она би им се исплазила а ја, ја сам волео Последњег Мохиканца, ал' бих тако нанишанио по некад купу. Сав сам трнуо у станичном парку да ме приме у друштво, бар по некад. Микинац је затезао, Пукију се звиждало до Мораве ладне, а Фузбо би: Дајте човеку, нек додаје. Дуго им је требало да им макар скупљам разлетело кестње по окрајцима првог, најчешће празног перона. Кад би ми који од њих лупио чвргу, због моје спорости ил' онако, да пукне тек, седао бих на гвоздену ограду. Чекао да се појави Гога. Да за нас нађемо склонито место и заборавимо на време. Она је допричавала све око себе својим усменим причама. Звала их је приче за нечитање, лукаво намигујући: - Знаш, тако их је назвала једна много паметнија од мене. Никад и нисам знао шта је њено а шта позајмљено од пријатеља, како је знала да каже за књиге и филмове. Кад би наишао теретни из Краљева, бректав и црн, она би:

- Сад би Кирк Даглас бацио седло у отвор вагона, и ускочио у њега, овако у лету. Не питај ме, шта си се разрогачио. Ако си ко он (показује на скретничара) онда, јасно, стигла бих само до Сталаћа. Ал' ако зажмуриш, видећеш човека без

звезде да путује тамо где се земља спаја са небесима, у земљу којој још није измишљено име.

Или би казала: - Да чекамо вече, да видимо шта има...

А онда, у сумрак, Мирка Шибацика долази с корпом испод мишке. Шибацика јер је сваке године децу шибом са дуда на међи према штацији разго-нила. А маторци који цевче пиво испред Тикине радње имали и друго објашњење за Миркин надимак. Ал' то нема сад везе... Иде Мирка, окреће се за собом, проверава гледа ли је ко, и скупља просути угаљ испод испражњених вагона.

- Јел' ти кажем, стипса рођена. Не вреди јој бре да јој је свака цигла на оној шугавој кућерини од два спрата позлаћена. Сиротиња и Цигани из Поља бар купе дању. Није их срамота. А ова дође кад светлост утрне... Е, ноћас ће ти дуткиње да олижу прашину, да знаш.

Ја бих је онако свадљиву повео за руку, поред заспалог чувара и Новакове деце која гуле кору са трупаца, за потпалу у јутарњим сланама. Она би одлазила у свој собичак да кроз решетке прозора броји звезде, а ја мајци Нати и бележници. Да прво невешто сричем, а онда, овако, доста округло, по нешто и припишем. Што каже она да ми буде лакше.

Морам и ово. Гога ме је први пут одвела у биоскоп. Гледали смо неки каубојски. Све је знала унапред. И ко је добар, и кад наилази банда, и кад ће туча, и колико ће столица у салуну бити поломљено, и које пиће и на који начин бармен фрљне низ шанк, и каква сцена дође пре оног the end. А ја, ја нисам знао ништа. Посебно нисам знао зашто је плакала на крају. А песма је била да фалиш. Моја драга Клементина, каже. Ја јој упитно гледам у сузе, а она: - Ван-Јо, да ниси зинуо.

Гледао сам са њом први пут и један прави љубавни. Каже Гога, гледај леди Четерли, гледај жену ипо, ову Данијел Дарије, моћна, бре. А ја кроз забрљавио. Данијел ломна, и сва трепти, и на киши гола, а лице нека туга ко кад облак поједе део месеца. Мушкарац трчи за њом по киши, земља се размиче под њима, они и травке и шума стопљени. И нема их, само уздах. Никад до тад нисам чуо такав уздах, ако је уздах. Морам да изађем из сале, 'оћу да прснем. Кад се вратим, Гога ме само подсмешљиво зирне једанпут и настави да пиљи у екран. Знам да је знала зашто сам излазио. И знам да је знала да ми се та леди Четерли те француске глумице сместила у сан занавек. Једном, једном кад сам је питао, онако мутаво и безвезно, зашто убога Ранка трпи батине оног њеног без грама душе Радуна, и

сваке треће ноћи преко прескакача замиче низ шљивак, а у зору му се увлачи у кревет, Гогино је само ово: - Кад неког волиш не тражи разлоге. Нема... *зашто*. А да је деље, деље... Тако није било оног *зашто* ни кад је Данијел онако свилена и мека отишла из куће обиља богаља Клифорда. Али сањао јесам, и нико ми сан није могао забранити, да видим неку такву, свилену и меку. И ништа да не морам. Ни да мутавим, ни песме да јој пишем. И ништа она мени да не каже. Само да јој уснама купим капи кише по голим раменима.

Мајка Ната ми је била дом. Гога ми је била свет. Који њој није био довољан. Није бацила седло у сламу теретног воза као човек без звезде. И није се поздрављала онако сузно, трепћући, са уздахом и осмехом заблуделе душе. Она се је просто удала.

...Онога трена када се око Тодора завртела у зеленој хаљини, сва изнад земље, у размеђу папучице вагона и трећег перона за брзе возове, у мени се пресликала давна Данијел на пољани између борова, како занета, ко да ногом земљу не дотиче, осваја стопе мале лугареве колибе. И некако, опет, осетим да она не може бити из овдашњег филма. Јер Тодор Мргодни са својом црвеном капом, колико год пружао руке, не може бити лугар. Али ко мене

пита за шта! – Јовча, понеси госпођи куфере до стана.

Носим тад, и косим, после, и окопавам врт њен, и доносим убране руже кад треба. Ћутим кад питају куд иде у четири по подне сваког дана. Ћутим јер ћутњом сам облежен. Знам, а свеједно бих ћутао и да могу причат, јер их се не тиче. Станичне бадавције прозвале ме Јовча потрчко, Мута курир, мутави песник, зевзекало. Није ме брига. *Она* ме зове Јоване душо. Ретко, јер воли да ћути, али зовне. Ту сам кад треба. Скривен кад сам сувишан. Штација живи. Кад путнички ил' брзи дођу, носим куфере и торбе до фијакера. За ситнину. Чеди берберину побришем радњу пред затварање. Помогнем пијаном Виктору да пређе пругу у касне сате. Покупим са Тозом конобарем срчу око столова после лумперајке лудога Миљка. Браним се од аламана кад хоће да ми увале какву пролазну женску. Старом Николи насечем дрва и однесем бајате на кафанском пулту заборављене новине. Окажем се каткад мајци. Да зна да сам жив. Вратим се у сену станичних кестенова.

Стан шефа станице, фина старинска кућа, тик уз станицу, с посебним је двориштем. Шимшири, фонтана и риба девојка у средини. Тераса поткровља према перонима. Она на тераси, у сенци, отвара

лице месецу. Њено лице и лице месеца без страсти у бледој тузи, у далекој међуигри празне ноћи. Она силази у собу коју испуњава и човек са црвеном капом. Човек одлаже капу на витрину. Сенке у полутами се прилижавају. Утешни загрљај. Она десном руком, не вади леву из џепа. Он оберучке, но ипак опрезно. Она безнадежно, уз мигољење. Пољубац у чело, братски, незахтевно. Раздвајање. Женска силуета нестаје. Мушкарац дуго у шкиљавој светлости остаје за столом.

Да је тај Тодор, или Толе, стварно Мргуд, и да је по нашки, могло је бити жучи, и рукохвата код извијања, и пуцња по образима, и уста пуна псовачког шљама. Сваког уобичајеног јада. Ништа од тога. Човек за столом главе подупрте рукама. Жена, Четерли, стопила се са сенкама и месечином. А ја улазим у фонтану, стављам главу под два млаза воде из сирениних очију. Додајем млазу по коју слану кап и сконтавам: да ли је Гога била у праву кад ми је говорила да је књига једина страст која није штетна (извукла је то она из неке прочитане као и много шта друго). Да нисам читао да ли бих приметио онај очај у игри две сени у полутами собе. И да ли би млада шефовица, доведена ко зна одакле, спасена не знам од чега, саткана од привре-

мености, ненадано призвала меку, белу и дрхтаву Четерли, у лику оне давне француске глумице.

Не знам. Чекам јутро. Да чујем: - Јоване, душо, донеси хладе воде са бунара. Да чујем увек другу мелодију са старог грамофона кроз прозор њене собе. Надајући се, не знам зашто, да ће ме можда једном да сусретне O my darling, o my darling Clementine...

ГОГИНА БЕЛЕШКА, ЗАТИМ

Знала сам, јасно, зашто је изашао за време филма. Вртео се, жуљало га, знојио се, а ја, као, немам појма. Било ми смешно, а било ми га и жао. Не волим кад ми неко смета док гледам, али ми је то било трећи пут. Знала сам напамет, па сам могла да шацујем Јована. Разумем човека, кога не би излудела Четерли, ждребица. Кад се вратио из оног шугавог биоскопског веџа умирио се и потпуно предано одгледао до краја, добри Хани бој.

А што сам баш њега, још кад сам се бауљањем усправљала уз њихове вратнице, присвојила сасвим? Што је просто чекао да га неко присвоји. Погледом се простирао по земљи, да га газиш, ако треба, за

мало доброте. Није да сам баш расла много добра. Оно, као, на рану да ме превијеш. Ма какви! Али сам му требала; и умео је да слуша, да не трепће. Ја сам волела да причам. Њему никад доста слушања, мени никад доста приче. Он у предности јер није могао ништа ружно да излане. Ја у апсолутном добитку јер сам могла за обоје да фарбам, префарбавам, препричавам, преиначавам. И наша ћутања била су другачија од замуклости других. Како да кажем, ја сам бежала од куће а он је стизао у мој свет ко да га је Морава наносила. Не могу да кажем, волела га ко брата. Јок! Због очију, ил' из сажалења, ил' због силне жеље да упије све што му кажеш. Ма не! Не треба тражити разлоге кад неког волиш. Ко омиљене књиге, ко снове о бекству неким од возова. Ко погашена светла у старој биоскопској сали, или речи песме *Река без повратка*. А да не говорим о *My darling Clementine*. Тако, кад све скупиш заједно са Хани бојем, толико је био мој.

А штацију смо знали уздуж и попреко. Пребројавали шлипере илити прагове од скретнице до скретнице. Загледали је ли коме путнику можда испала која ситна пара. Налазили дугмад, коју дечју играчку, напрслу и умуљану, рукавицу без једног прста, женске чарапе на брзину изувене и у још већој журби остављене необуване. Свакакве

дрангулије, и по неку гадост. Али, најчешће смо само доскакивали с прага на праг пратећи ветар, а каткад се сагињали да из шина чујемо бруј долазећих или одлазећих гвоздених тегљача разноразног товара. У летње доба, заваљени у пшеници преко пруге, гледали како сиротиња нуди путницима из воза у плоснатим чашама, на којима је писало Успомена из Врњачке Бање, „киселу воду“ уз повике: - Тазе, са Снежника; топла лековита, народе, попиј за здравље. Шеф станице у припреми за одлазак обучава тек приспелог, касније названог Мргуд: - Задржи, момче, воз два минута дуже, да ова раја са водом узме коју пару. Новопримљени зачуђен, би да свирне полазак, ал` гледа у шефа. Кад овај да знак, чаше испражњене, а балони преполовљени. Чекају следећи, поподневни.

Јован никад није јурио за путницима са чашом. Није могао хвалити робу. Али је, кад је мало ојачао, носио кофере и торбе до фијакера и аутобуса, ако га је било. Утркивао се са Мијом Ђором ко ће више бакшиша да заради. Ђора је био доста брз иако му је његов фелер сметао још од оног дана кад је покушао да се окачи испод фијакера Илије Грома, те га овај од позади ошинуо бичем и истерао му здраво, лепо и плаво. Са носачким бакшишом бисмо ишли у биоскоп кад

мој отац није био код куће. Како се то чудо кућнога бављења ретко догађало, то смо ми скоро боравили у тринаестом реду, на дрвењајкама, у чувеној *Козари*. Јовина мати би нас испраћала: - Да си ми здрав, Јоване, сине, па иди са Гогом. Иди, де...

Волели смо да се врзмамо око неких станичних докоњака. Да нас засмејавају причама из подпругних сокака. О онима изнад станице бринули су се они који су седели око месне канцеларије где су се наливали пивчугом. И око поште где су нумерисали и нагађали кад је ко, одакле и од кога ли је добијао разледницу или писмо. Јован и ја смо волели да седимо до Ралета Трезног који је могао да напише књигу подјебица на рачун сеоских снајки. Јован би се сад силно наљутио на ово моје „ружно изражавање“. Није волео псовке, а мени се омакне понекад. Рале је добио надимак Трезни јер му је узречица била: то и трезан може да види. Док је његов исписник и садруг, магационер Радиско, кад хоће да запечати тврдњу као живу истину, закључивао: - То, дете, и шунтав зна. Седимо на станичној клупи са Ралетом Трезним, а пролази Мицика, скорашња удовица. Жали мужа ал' Рале у браду: - Јок, ће се убије.

- Сањам га стално да ми поручује: донеси ми онај мој капут, зимски.

- Па, јеси ли га у њему са'ранила?

- Јок, било лето.

- Е, па, Милче, ништа друго но да га ти са понудама посетиш на оном свету.

Она фркне неку псовку, Јован се мешкољи, ја се клиберим а Рале глади брк и гледа за Мицикином широком задњицом. Није он то из пакости. Знам јер је и сам до скоро био у црнини за женом Видом. Али смо га затицали да певуши неку у пола гласа. Он би нам то овако: - Можеш ко црн вран да си од главе до пете, и да те туга једе, а кад чујеш своју песму ил' кад је се сетиш, запевушиш ко да сузе рониш. Тим не вређаш своју тугу нити се огрешиш о сећање.

Шта су Јовану то учинили са језиком, не знам тачно. Дал' га је ко повредио, или му је мајци што учињено док га је стискала да не расте тако брзо, незван. Дал' му лекари нису на време могли, умели ил' хтели да помогну. Дал' му је лија језик прегризла, како му је мати бајала у детињству. Знам само да та прича о греху, то је било чисто срање. Који, бре, грех? Што је заљубљена душа вероварала скоту! Што их је оставио чим је дете заплакало!? Што му мати није могла ни молитвену воду добити, нити га је, кажу, осмог дана по рођењу,

поп знаком крста по челу и прсима хтео благосиљати. А ко се онда у грех увалио?

Говорила сам му: Јоване, имаш књиге, оне ти неће нанети патњу. Читај и бележи. Послушао ме је а ја сам се питала, после, је ли требало. Онда кад сам га већ заразила. Кад му је Четерли ушла у снове, ко мени многи. Колико сам их имала, ал' залуду. Један једини пут сам га загрлила. Боље ја њега него он локомотиву. А хтео је, доле низ пругу, код моста. Раширио руке и ноге, забацио главу ка небу, и призива брзину путничког у шест увече. Приметио га Бено скретничар. Бено можда није онај скретничар из Малог принца да каже: Човек никад није задовољан тамо где је. Али је се нагледао у своје иди врати се и откочи закочи животу, те је препознао невољу. Приметио узнебесеног Јована, повукао га у страну, док је воз у наглom кочењу заталасао око њих ваздух и пару. Узео га преко рамена и донео до клупе у парку. Скочила сам са Чилиног фијакера, у лету га загрлила да пукне, не питајући ни тад зашто. Избезумљено зарежала, откинувши: будало, будало једна, јебо те ко те рече. Кажи да нећеш више никад, никад, разумеш. Гледају ме очи а исцеђено је загрцнуто, замутављено *не*, које је било, ваљда, и дефинитивно *не*. По чему? Више по ономе у очима него у тој мутавој негацији.

Њима, побелелим од ужаса патње више ваља веровати него немоћи уста. Само тад сам га загрлила. Јер наш случај није био такав.

Говорила сам му: гледај ласту на жици далековода, орах у зрењу, сукње оних вртигуза што искачу из топлих и загушљивих вагона. Гледај травке које ти се плету око ногу. Шишмиша који у сумрак удара крилима о станичне ћошкове. Слушај шапате измешане са шумором кестена. Додирни руком шине трећег перона, осети мрмор који доносе. Све то, све у дану, и у даху, јер не знаш хоће ли све то бити сутра ту. И не знаш хоћеш ли ти, ил' ја, или ико бити ту. У себи сам знала да ја нећу бити ту, а да он неће одатле. Ал' сам хтела његово дефинитивно *не* да буде некако заобљено, испуњено смислом. (Јер сам умишљала да сам неки лик, за њега.)

Ништа ме није питао. Нити очима, нити гестом, нити словом. Оно кад и зашто сам се удала, тако напрасно. Кад сам долазила, ретко, не зато што нисам хтела, но што би са закашњењем дошло, нисам му могла објаснити. Да је то било моје бацање седла у вагон у покрету. Чинило се, тад, једина могућност бега, не из клопке у клопку, него у нову могућност. Од досадног посла у неком бедном бироу. Од очевих девет хиљада које баци мајци за цак

брашна, док са остатком у станичној крчми пење певалку на астал. Да не гледам како јој у недра гура згужване новчанице. И да не гледам како мајка, док он шенлучи, сав дан разбија тврде грудве преко пута у Мирићкој њиви. Одраслој ми није више давано да бежим у снове, у оне који се не завршавају ујутру, буђењем. А Хани бој је се замомчио, и бивао леп, и сам у свом изгубљеном сну о мекој, и белој, на кишном пљуску. Све сам знала, и све је осећао да знам. Али је то време Хани боја и шашаве Гоге заклопљено, актери су га прерасли, морали су се наћи у неком другом филму.

О томе има ли спаса од онога што нам је задато животом, нећу сад. И јесу ли нова могућност и старе тескобе ствари које се искључују или само добијају различите облике. Мој избор није могао бити Андреј Болконски. А и јесте био, по мало. Није могао бити ни млади каубој који кроз прозор обухвата ломну у струку драгу и страсно је љуби. А опет, и то је по мало. Без прозора, и возова, али љуби. Није баш Мелорс, али није ни са пљоском у унутрашњем џепу. Јесте са кишом, у свитање. А већ сам Јовану, момку, рекла да не треба објашњавати зашто.

Јохан млади, чујем, снатри у ноћној тмини, заваран туђом самоћом, дајући јој облик и глас

свога сна о Четерлијевој. Не могу га спасти. Можда и не треба. Знам, по њеном одласку, а десиће се, све замире, а он ни куд да оде, ни кога да чека, ни љубављу узвратном да се зарадује. Можда сан о леди Четерли врати тамо одакле није ни требало да излази. Но, измештен је из мога живота, немам право урањања у ранија времена. Морам једно *зашто* да прикачим на крају. Зашто ми долази она сцена из филма *Човек који је убио Либерти Валанса*. Џон Вејн, са саксијом кактуса у својим широким шакама, схвата да му драга љуби другог. А он, снажан и јак, патнички гледа како бели цвет кактуса љуби таму. Хани бој, опет ја допричавам живот. Али, некако, знаш и ти, у сновима је најбезбедније. Жао ми, и зебем, јесам ли се штогод огрешила. Да ми се душа не окаља, бар не због тебе.

УЗ ПРУГУ, КА БУРЋИНИ

Једина која је у ту кућу улазила, ако се не рачуна мутава Вана из доњег сокака, била је млада жена шефа станице. Да л' што није била одатле, ил' што је волела да пиша уз ветар, како су мештани под пругом за њу говорили, није баш утврђено. Она је, пак, подпружанима скроз неразумљиво, срочила да је наишла на утешно место. Онима изнад пруге није ништа срицала јер их се није ни тицала. Они су ионако били окренути ка вароши у којој је, по њима, и већих лудаја бивало.

Чим се локални укрсте у четири сата по подне, размину ка Краљеву и Сталаћу, и станична граја утихне, она пребаци преко рамена свилени модри

шал са ресама, стави леву руку у дубоки џеп хаљине, претрчи пероне и замакне уз пругу. Трава се увија под њеним лаким ходом а исправља за задњим рубом њене широке хаљине. За леђима јој се смањују перони, бледе кровови станичних здања. Човек са црвеном капом постаје мајушна тачка на сивом међупростору шина. Кад је ветровито, ветру се даје док га не натера да промени правац. Кад је кишно ионако не зна шта би са собом док киша пада. Бар двапут недељно би њена хаљина уз пругу зачикнула радознале очи, што скривене иза завеса, што упиљене кроз прозукле тарабе. А онда зачикавање временом пређе у свагдању појаву. Зачује се само:

– Оде опет шефовица код Ђурђине.

А Ђурђина (некад очева Ђурђа и Ђука) већ изнела плетену столицу за младицу, ишчекује, телом још држеће жене а очима старице, милост разговора за себе. Од села одбачена, од деце презрена. Вана, без гласа и слуха, а очима крупним толико да надокнаде оба недостајања, седи на прагу, главе ослоњене на колена, руку преплетених око ногу. Чекају да се уласком младе жене кроз капију светлост простре по њиховој сурој самоћи.

Тога лета, пре десетак година, Ђурђина је сав живот себи похабала. Банула оцу и брату у двориште са моравске стране. Они под леском, у

предаху од јулске јаре, хладе се соком од вишања. Отац осетио невољу, пита и зебе од одговора:

- Откуд ти усред жеге, па још од Мораве?
- Дајте ми чашу сока па да вам кажем... Ја уби скота, начисто. 'Тедох да скочим после, па не мого'.

Отац нем, брат пита:

- Како га уби?
- Прекла'му главу секиром, ко певцу, скроз.
- Нек ти је просто, ал' ако ме слушаш, одма да се пријавиш - отац ће једва.

Даље је ишло некако као да није о њој реч. Утрнула, празна, без воље да се брани. Једино јој тешко пало да прича о животу прошлом, пустом и одуваном у неке недохватне, далеке вртлоге. О себи, младој удовици, са двоје деце. О свекру, још у снази, који јој није дао мира, док га није од себе одгурнула:

- Не салећи ме и не акај, нећу с тобом и квит.

Па о њему, младом и обесном, који се преко Мораве, Жићином скелом, па крај њене куће, често тетребио, док га није примила у кућу, и у крило. Двадесет година га је залетала и око њега обигравала. Души му угоду чинила и снагу ноћу искушавала. Двадесет година гутала прекоре од

деце и старијих. Шиштавци им равни нису били. Двадесет година је преко скеле у његову сиротињу слала жито и бели мрс, вуну и славске колаче. И двадесет година га је гледала како од момчића расте и шири се, раскрупњава и узохољује. Син је се одрекао због њега. Терка добила оно што је следовало, удала се у туђину. А он, он се заљубио. Каже, девојка је, 'оће да се њом жени. Месец, и два, и трећи једва да прође, а он поднапит, дошавши из Вароши:

- Нећу с тобом више да живим. Да ме пустиш. Прошло наше.

Добро, де! Изује га, смести у кревет, оде на дрвљаник, узме секиру, врати се у собу, и четири пут. Сваки ударац уз речи:

- Ево ти девојка, ево ти...

Изашла из куће, опрала руке на бунару, пошла ка, Морави. Да у виру нађе мир. Да је више не буде. Ал' сунце сија, и откосу миришу, и гладник са Гледића дува у лице, хлади га и тресе житишта. А модри вир таман и дубок, и у њему се не види лице, но мрешкање нечег без облика, неке жалобне и измучене животињке. Злогук се из топољака оглашава, а она окреће леђа Морави.

- Не, друже судијо, не кајем се.

Од једанаест година издржала девет. Вратила се у празну кућу. Клонили је се. Ђурђина је дуго замукло ходила светом. Мислила је, не треба м ја њима, не требају ни они мени. Није им се улагивала. Није сина молила за реч, иако је свакога дана крај њене куће пролазио. Вративши се са робије, дању је чарапе плела, и краву хранила, и руже окопавала и мирисала. Под вењаком гроздове бројила и зрнцид муљала уснама. Ноћу кроз три пролазне собе земљаног пода до огњишта тумарала, спотицала се о разбој и покидану прећу, о куфере са умољчаним ћилимима, о корпе са умршеним плетивом. Крај огњишта одрећивала дужину пламених језика, и боју варница, ишчекујући зору. Зажмури за трен, тек да јој се сан прикраде. И никад није начисто да л' у том сну – несну чује далеки глас као призив, ил' јој дође лице којему се не може сетити израза ни облика. Да је имала коме, рекла би да се ни за шта не каје, а да је Бог могао и другачије да јој додели, да је хтео.

Вана, глува и нема постарија девојка из доњег сокака, сваком на сметњи и досади, свикла на ругање, једног се јутра наруга опасности да буде по ко зна који пут отерана. Приђе Ђурђиној капији и пружи ћутљивој жени стручак босиљка. Ова узне и рече само: - Ући. За даље заједничке ћутње. И седења пред

кућом. И комаде врућег преполућеног хлеба. И кречење зидова у бело. Вана је доносила из радње преко пута штације со, шећер и кафу. Ђурђина се каткад нешто гласно премишљала, а Вана јој је очима, ко у мед умоченим читала са усана. Пред вече Вана би Ђурђину невољно препуштала ноћи. За њом би се чуо траг клепетаве обуће, два броја веће, док би низ пругу ишла тамо где је нико не чека.

Кад се први пут уз пругу појавила лепршава хаљина и модри шал око врата, оне, за село одавно “две слуте”, биле су затечене сјајем светлости пренете са новог младог лица на њихове руке и очи. Двориште је синило, и врата су се одшкринула и вењак се огроздио сав. Светлост тужне благости. Речи су забрујале. Ђурђина је напослетку разговарала. Вана их је гледала. Млада жена, у одступници, у отимању времена за себе. Ушетавала би бар једанпут недељно, остављајући свикнуто и нехајно за собом туђе репове:

- Отперја опет шефовица ка Ђурђини!

Младу жену шефа станице Ђурђина никад није питала зашто јој је лева рука стално у цепу, зашто је скрива, ко ли јој је и како жао учинио. Појмила је да не можеш на силу човеку јад ишчупати. Осим кад ти сам јад излије, што погледом, што говором. А и својим јадом се имала бавити.

- Волела сам га, ђавола једног, ал' да ме убијеш не могу да се сетим како је изгледао. Не виђаш лице, па га заборавиш. Само у сну, као да се откотрља... Нека га... Јес' да је имао, велику, топлу шаку... их... А што ме људи ни дан дањи не обилазе, ни абера не дајем! Погледај се у кући у два огледала, па ти слика није иста. Како ће да ме исто виде различити људи? Неко оцрни, неко пљуцне за мнош, неко се сажали, а неко као ти и разуме. Тако ти је то, младице моја!

Те ноћи је нису будили возови. Ни ноћна служба човека који их дочекује и испраћа. Пробудио ју је само њој знани ковитлац несносне врућине иако је био крај септембра. То клупко јаре доваљано одозго, од пружне стазе дневног кретања. Обукла се, истрчала, захватила корак уз пругу. Неки људи, нека вика, неко пламено сукање. Урушене греде Ђурђинине куће. Покушаји гашења. Ђурђина под гредама. Мутава Вана чупа косу. Људи, однекуд приспели, за Ђурђину закаснили. Млада жена јој пребацује модри свилени шал преко лица. Затвара за собом капију. Окреће светини леђа.

Није могла да објасни али је осећала да постоји. У сваком човеку. И у Ђурђини. И у њој. Бојала се тога у себи. Тога скривеног, тог притајеног беса, или страха, тог неконтролисаног лудила, које зна

да те у тренутку обузме, расточи ти живот на делове, сагори у пламену. Ниси у моћи да га контролишеш. А не желиш да страх поделиш. Или нећеш, или немаш с ким.

И даље замиче у шетње после укрштања локалних у четири по подне. У промењеном правцу. Уз пругу се травке скврчиле и увеле. Задњи руб лепршаве хаљине поиграва се хајдучком травом и мајчином душицом кроз Мисину ливаду, попреко, ка Морави. А злурадници пришаптавају:

- Оде шефовица ка Жићиној скели!

ЖЕНИДБА, ПА РЕЦКА ДО РЕЦКЕ

Да се само он питао, не би му се живот наглавачке окренуо. Не би га мењао док се само по себи нешто не згоди. Није му сметало што му је кућа у стрмини, а по имању си морао да шпарташ горе доле, док ти се ноге не саставе са плећкама. У оном присоју преко Раја, у горњем руђиначком побрђу, које није тада давало знаке да ће се временом приближити Бањи, и постати њена периферија.

Један у оца и мајке, Драгослав, а од ближњих и оних других зват Драго, зашао је у године кад му се лице од сунца и ветра почело браздати, снага се сабијала у рамена и леђа, а подно појаса помаљала с времена на време. Није се бринуо, заузет пословима

који се на имању везују за мене годишњих доба. Каткад би сишао до штације да се пролуфтира, што би му Мицика, тек што није удовица, у очекивању сваки час, добацила. Прошао би и главним подпружним сокаком ка Морави, те на Буздину скелу, у прекоморавску Лозну, стиснуту брдима. Није баш извештан број месечних прелазака, а било је и оних који су бројали и броју додавали, нагађајући, чак сигурајући којој то преко воде одлази. Од Бузде потврду нису тражили а и да су, он би само пљуцкањем у воду питање у мрешкаво подрхтавање разводнио. Волео је Драго док је главним сокаком пролазио да погледа и Нату, нејаког Јована мајку. Ни мало му није сметало што је од њега била нешто старија. А она му поглед никако не узвраћа али га Јован без речи упитно погледава, те се Драго главом у страну мане своје наклане. Волео је тим сокаком пролазећи да задржи поглед и на малом врагу, звркавом ни детету, ни девојци, за присоје и осоје унакрс чуднога имена, Гога, помишљајући коме ли ће Ово да запали кућу. По мало жалећи што његову неће моћи, никако.

Кад се све сабере, Драгослав, звани из милоште, и што је лакше било онима којима у милошти није, Драго, није често силазио из свога горњеруђиначког присоја. Смејао би се, кад се

сети, као доброј шали, поднапитом Ралету у шта-
цијској ресторацији. У одлажењу, Рале се, окренут
Драгу, уместо ајд здраво, да л` као клетву или добру
жељу, опраштао: - Дабогда да се ожениш, а свима
који тумарају, знали јал`не знали куд, срећан пут.

Не, није се Драго бринуо што га време гази.
Имао ко да брине: све старији отац и мати. Хтели
да га виде ожењеног. Да не арчи залуд богу дане.
Да се огласи дечји плач у кући. Хтели, хтели, па
спровели. Једне вечери, док су трнуле задње зраке,
одоше упарађени у заселак, у Забрђу, у кућу дома-
ћинску, са две удаваче. Док је млађој око играло а
дугмад на кошуљи затезала, старијој је израз смерне
послушности и лоше прикривеног плахог ишче-
кивања додавало по које лето. Драго се на млађу
лецнуо, али су главе куће договор склапале. Да ли
је ракија учинила своје, или су погубљене звезде
за собом сав сјај одвукле, или се млађој наредило
да се заклони тамом, тек погодба се завршила
неразговорно и збркано. Драгу је у свести остала
румена дугмад на белој, да попуцају, кошуљи. Отац
и домаћин су наменили смерност за Драгов дом.
Никакво накнадно одрицање није помагало, ако се
мисли да брука не пукне, и ако се некако не измигољи
замци. Да је и Драго те вечери на нагодбу пристао,
није му било у памети, ни уз сву ракију точену из

храстовог бурета. Отац је тврдио: - Пристао си. - Домаћин се љутио: Имао си и очи и уста. Млађа се није појављивала. Старија је црвенећи ћутала. Драго је земљосан у дотадањи свој дом младу увео.

А онда... Прво ју је пресамитио преко кревета, и онако зрелу и смерну узео из беса, да јој је душа на нос излазила. Онда је он, који тешко да је и брава ударио, крвнички пребио, толико да је малопређашња мука скроз забатаљена под плјуском и ћутецима. Упркос њеном:

- Не, бре, Драгославе, не на благодан, немој грешна ти душа.

А он је између удараца помињао све благе дане и Благу Марију док му се није снага смалаксала и смуљила ка патосу. Онда јој је полурежећи:

- Идем и не привируј тамо куд сам кренуо. Ево ти кућа, огадила ти се, и старци и моји и твоји. Нек ти звоцају и кашљу, нек се науживаш са њима и нек их са'раниш. А мени не долази, нит за мене питај.

Покупио нешто преобуке и отишао у колибу, направљену у дну једине њиве коју је имао у приобрежју, у којој је за летњих ноћи над водом бројао падалице, а сада да се склони од оних који су га у резил и срамоту увукли и чије делање га је нагнало на силину и махнитост за које није ни знао да у њему бораве. Одметнуо се а њу, модру и горе и

доле, оставио да цвили и проклиње и оца и мајку што је ћушнуше недрагу пред Драга, као да је морала баш удатом да се назове и као да је морала преваром. Он се одметнуо од куће, али и од људи, допуштајући да му мати свисне од јада и немоћи да га призове памети и дому.

Није он био мекушнога срца па да са врха обреже, изнад Владине леденице, истински, скочи у воду. Није био ни песничка душа па да му на памет падне она: Морава те вода отхранила, нек Морава... и тако даље. А јесте му долазило понекад да га напросто нема. Но то му се није баш дало. И кад би му наопака мисао дошла на памет, или би ко наишао, или би му се вода учинила мутна, или би чамац био близу. Па би себе видео како пада у чамац а онда ни тамо ни овамо. Срамота да живи, а без среће да се убије. Те је живео рецку по рецку, дан по дан, а с годинама помало почео и да заборавља зашто је он уствари у тој поморавској тењи. А није хтео ни за готово вест да му негде, горе, у присоју, уз смерну патничка израза, расте женско дете, не знајући оца, док он негде на Морави држи мередов у приправности, за нужну лаку вечеру. Ма ни да чује, јер је оно и њено, а за помен на њу би осетио не више бес, то га је прошло, него неку nelaгоду, ко кад скривиш па би да кривњу бациш под ноге.

Ни Влада Бузда, ни риђи Бранко лепога брка нису га могли наговорити да се извуче из моравске влаге и водоплавине, но су му, видевши да је готово сишао с памети, олакшавали причом, чокањчетом и којом грудвом сира, за мезе, уз чокањ. Зими је, кад се крајеви Мораве заледе, одлазио у Тошкову воденицу, тражећи неки ушушкани угао, чекао да се лед одлепи, да ојужи, па да се врати колиби. У летње доба би Циганима из Поља припремао младо врбово пруће, сложио га у снопове, а они би их на раменима односили и плели корпе. За узврат би добио од Перке или Анке по које кувано јаје или полалитарче препеченице. Није питао одакле им. Дал' испрошено, или узето са гробља раширеног близу њихових кућерака.

Не зна кад је то почело. Појавила се у неко доба од горње, Жићине скеле, сва у цик цак ходу ка његовој колиби. Ни добар дан, ни ја сам та и та, само је села крај њега на обрежу, левом руком у цепу, а десном вртећи сламку у устима. Драго, који више није бројао ни године, ни седе у бради, попреко је погледа, чека. Она ћути, ћути. Негде се огласи воз у одлажењу, она устаје и замиче кроз уплетени попонац, козје уши, младу коприву и врбово пруће.

Сутрадан, исто, само мало ближе води. Она се нагиње, сенка се у води поиграва, сукња у глок

се ширка око ње, не пита ништа она, не казује ништа Драго, смркнут и готово љутит. Воз се однекуд оглашава, она баца каменчић, сенка се расплињава, она устаје и одлази заврзујући чарапе по тек стасалом шипрагу. Драго гледа за њом, па се окреће ка Буздиној скели. Бузда све види, све зна, а каже колико мисли да треба:

- Нова шефовица, млада, видиш и сам. И замајана, видиш и то, чим је села крај тебе. И увек тражи такве, чудне свате ко што си ти... Него, девојче једно питало за тебе, тамо на штацији. Драго, шта мислиш да јој се окажеш, а? Греота, бре, за дете...

Драго ни да саслуша до краја:

- Јел' свој бедни живот да порекнем, после свега? Гледај своја посла, лови анђаме и штипај прекоморавке, јеси чуо!

Али је почело и није се могло зауставити. А можда се и уморио од заустављања. Почео је да ишчекује долазак оне са левом руком у цепу. Оне што уме да ћути. Што те види, скрозира те. А не броји ти седе, ни избочине. Долази, седа, невесела, склупчана у крило сукње у глок. Драго, многи би се прекрстили од чуда, проговори показујући на њену леву страну:

- Јел' кријеш...? Кријеш...

Она слегне раменима.

- Једанпут мораш да је покажеш, да знаш. Болеће, ал' мораш...

Она трне, и бледи и развезује језик.

- И ти једанпут мораш да се прибереш. Нећу ја да ти ћерки доносим вести о томе како си, како изгледаш, јеси ли здрав у памет. Облеће око штације као напуштено куче. Мораш...

Обоје у исти мах ударе у ћутњу, затечени као, огољени као, дал' својом дрскошћу, дал' храброшћу, дал' што су право речју у чело, дал' што су се нашли на тој обрежи, у раскораку година, положаја, знања, а у проникнутој тајни сопствене несреће.

Шефовица се више није заустављала крај Драга. Само промакне даље гоњена својим немиром. Махнувши ипак десном у знак поздрава. Назнаке су да човек не може огољен под небом и да би му било топлије под погледом неког ко би га могао волети.

Драго се данима прибирао, а када се и да ли се је прибрао, то можда само тајновити ноћни подводни народ зна. И Влада Бузда који са њим разговара. Судаћи по Владином спокоју, чини се да девојче из присоја не силази залуд на штацију.

ЗАКАСНЕЛИ ДОЛАЗАК ГОТОВО НЕПОЗНАТЕ

Подпругани су пришаптавали: Нема од ње ништа. Чека дан. А оног њеног женског врага нема, па нема...

Ни слутње, ни очекивања. Збуњено подрхтавање, можда, јер је, коначно, после дугих деценија, послушала унутарњи зов. Кад већ није послушала оно паметно, негде прочитано: не одазивај се са ој ако те нико не зове, одзивај се док те зову. Позиве је гушила изговорима. Прво из увређености и пркоса, и инацијског, ником потребног, поноса. Затим из нехаја правданог давним одласком, чинило

јој се, без повратка. *Касно* јој се ругало у лице сузбивши у пет слова сву тескобу прошлих година.

Од свих некадањих разлога због којих је без и једне лепе ситнице, или практичне ствари, напустила кућу, не може се сетити ни једног. Жуља је писамце у џепу. Невештим, једва повезаним словима, само једна реченица: Остаће те мајка жељна, сине. Која патетика, бранила се. А ипак, кнедла стврднута у желуцу попела се до самог душника. Неће да плаче. Само је кнедла дави. Враћа јој потиснуте слике.

Мати топла и мека. ОН, није ни једно. Неће да га назове оцем. И није то. Доведена у ту, Његову кућу. Заменица *његова* постала као властито име. Ни оног ко нема ни заменицу, ни име, који их је оставио, не зове оцем. Случајна мушка уштва на мучном мајчином путу. Мајчине ципеле са распродаје. Излизана подна поњава, избледела. Размештање намештаја за дугих Његових одсуствовања. Мајчино замајавање око летње и зимске стране душека. Кад је код куће, Он је преклапа. Она бело, Он црно. Онда, кад бело постане црно, црно, црно, она га цитира. Он каже ово, Он каже оно. Мамаи и тати је ужасно лепо. Оно што је тати лепо, и мамаи је, јасно. Маму увек нешто пресече, кад случајно склопи очи, у пози неживе природе. Загори ручак, неко украде

деци бицикл, покисне веш, отпадне дугме (не дај, боже, њему) на капуту. Мати потајно и заплаче. Она ни не подводи под могућност каквог вољења траг. Нарогушена, не схвата, не прихвата. Не би требало да се опредељује, а искључива у опредељивању. Жучна. Полуди пред мајчиним узмицањем:

- Успротиви се, жено! Кажи нешто.

Мати је ућуткује:

- Смири се, угледај се на сестру! Млађа а сталоженија.

Гледа сестру како вежба тактику. Мазна. Кротка, чини се. Ради на себи. Масажа, пилинг, цогинг. Вежба, трчи и вреба. Дотеривањем да се допадне. Пита сестру (мало злобно, признаје):

- Шта ће било којем мушкарцу глупача?

Сестра лукавим осмехом:

- Не траже они од жене памет.

Могла ју је и упитати шта ће било којој паметној брак. Не би се ова подвела под то, опет ће злобно, себи. За њу није суштина сестрина дво-смислица. Суштина је, мисли она тада, покорно трпљење њихове мајке.

Не угледа се на сестру. Оставља је да научену лекцију одигра сама. Мати опет размешта намештај. Стари храстови орман из доба сецесије залутао у њену собу. Ноћу из њега несан од разних звукова.

Аветања ранијих власника. Запомажу и цвиле, чини јој се. Јеца виолина, добује киша, гребе сипац. Смех лудаче, плач нерођеног детета. Звуци се упредају и стежу јој главу. Приче траже да се допричају. Покушава, несмирена. Излетела би кроз прозор, ил' оцак. Или у зору, кроз врата, у свет. Неки други, несуспрегнути, мисли тад.

Жуља је писамце у цепу. Не помаже ни једно од десет јастучића, разбацаних у благом нереду. Живи сама. Има пса. Воли јаке боје. Њен психијатар тумачи:

- Љубичасто вам је сексуално незадовољство. Зелено – брачна хармонија.

- Како вам то иде једно са другим? И, ја нисам удата.

- Баш зато, прижељкујете.

Од тада не плаћа више одласке психијатру. Страсно пуши. Пише неки роман у коме трага за правим лицем. Можда својим, загубљеним. У њеном животу је више онога што се није догодило, но онога што се збило. Надокнадиће то роман. Подсмева се бризи о изгледу и годинама. Life begins at forty, мало сутра. Ко је усамљенији од ње? Има одговор. Бића у браку која су престала да разговарају. Не воли сузе. Не враћа се, још. Али је жуља писмо у цепу.

Давно је ван тога и не зна зашто, али ништа јој јадније од необрађене њиве, напуштене куће и преварене жене. Сви снегови су се могли отопити док се одлучила на повратак. Чак и Килиманџара. Неизбежно суочавање са тугом, колико год јој њено понављање било досадно. Све је некако мање, сведеније него у ненаданим походима у сну. И сокак и сокаком људи. Очекује да сретне по неког годишњака онога који јој се издавао за оца. Промичу поред ње, у непрепознавању, маторци. Јова Натин, њој жалобно скрушен. Она њему одбегла туђинка. Можда стари Никола који одбројава земне сате. Где ли је Гога, лудичава Јовчина звезда водиља? Шта су они уопште њој? Још мање је она њима, скоро безимена. Стара кућа, скоро напуштена. Улегла и сљуштена. Танки футери изгубили боју. Тротоари зарасли у попонац и закржљале лиске дивље нане. Чукнуто лонче изврнуто на прагу. Збијени уздаси у угловима соба. Жене које самују, сестра и мајка.

Сестра, као напуштена кућа. Без лажног сјаја. Не претвара се, чак. Сачекује је својом причом. Још на прагу. Разведена.

- Како је могуће док је стари био жив? (О, сад је Стари, није више Он, хвата себе.)

- Ма, било је оно – немој. Повредићеш понос родитеља. Лајавице ће те дочекати. Деца ће патити. Остаћеш без издржавања. Ма, брига ме. Нисам, бре, могла више. Као добро нам је, као деца су ми златна, као пливаш у изобиљу. Изобиљу, чега? Нека ме муж вара, нека сам опет трудна, нека чита јутарње новине без добро јутро. Кад треба да се ја љутим, љути се он. (Сети се маме.) Што касним, што сам се нашминкала, што нисам, што ми се смешкају, што се ја њима смешкам, како то да мене позивају, па се мени јављају, ама јеби се. Кажем ти да су сви мушкарци свиње. Мисле да много знају. А не разумеју ништа.

Слуша сестру, запањена количином изреченог. Не сме да јој каже: Сестро, куд год да побегнеш, сањаш повремено лугара Мелорса. Оповргла би сестрину причу којој тренутно није до Мелорса, а и не зна га под тим именом. Себе, некадашњу, већ је оповргла. А ако је Мелорс зато и створен да нас стално оповргава, и не да нам мира? (Бестидна си, баш сад о томе, кори себе.)

Мајка, дели се с душом. У роману би казала да старица чека само њу да види, одбеглу и заблуделу. У збиљи, она је закаснила гост. Стара жена, заокупљена прелажењем ка другој страни без радости и без прекора окрзне је оком. Сви прекори и љутње,

потиснути уздаси, сакривене сузе, погледи који убијају, све ускраћене милости, све заблуде о слободи изван својих, такве какве су, све је била и остала једна велика, неизрецива ћутња. У тој годинама таложеној ћутњи малопређашња сестрина прича има укус већ виђене бајатости. Увредљива у својој животној баналности. (Не претеруј, бар сад. Увек ти се нешто чини, препаметна, је л', целог живота исправљаш, ето ти сад...) Пред старом женом која у издисају окреће главу ка зиду, она је само једно од лица које се расплињава у нестајању и не може утицати на коначност исхода. Наједном слаба и немоћна, не зна шта би. Ћутња је леди. Закаснили гост.

У некорисности свога присуства бави се споредним. Препознаје по пожутелим фотографијама. Госпођа Симка, даља мајчина рођака. Долазила лети по десет дана у госте, да „издржава бању“. Лепо је мирисала и носила лепезу. Остао фото снимак, са све лепезом, који није хтела да понесе. Није волела да је усликавају.

- Немам деце, говорила је, све ће моје завршити на ђубришту. А и да их имам, богами, може бити исто. Хрчак човеку раван није, шта све скупља по ћошковима. А кад те нестане, све распродају и побацију. Развлаче бескућници. Хаљине, укоснице,

ручне торбице, албуме са сликама. Све што је било део живота. Кад лице ишчезне, ником потребну хрпу развуку. Не, не сликајте, молим!

Одлаже госпођа Симку. Опипава себе. Велики део ње сливен са пожутелим сенима са слика. Стопљен са неприсутним. Остатак ње, окренут свету, пита: је ли ово све. Слаже фотосе, ставља у ташну, да их поштеди улице. За сада.

Некад је отишла због, данас, није важно чега, да уради од свога живота нешто више, шта, заборавила је. Грбови се равнодушно слежу. Угнулу кућу не посећују ни душе из сене. Само писамце са пожутелим, невешто везаним словима повремено зажуља. Благо повреди рану и оживи реч са пет слова – *касно*.

ОЛГИНА ТАЈНА

Виђали су је на том месту у благо недељно поподне. И у вечери кад је сунце на заоду. Ослони се на капију чак и у маглено јутро слепа за било шта, сем за ћутњу. Питали су се у почетку шта изгледује. Питали, па одустали. Она је давно престала да гледа. Она се сећала.

Сви догађаји постану једном успомене. Неке сасвим избледе. Или постану варљива сенка изгубљених снова. Олга се није враћала сасвим уназад. А ако би се и враћала, чинила је то као при посети далекој рођаци, уз благо препознавање. На тај део младости, у односу на каснији живот. На уговорену свадбу са Мијушком, трговцем овдашњим, добром

приликом за здраво женско чељаде из куће гладних уста. Ни на сузе пред свадбу кад јој је помајка Калиопа бацила у ватру писма тајне симпатије, неког Јакше из Крушевца. Некако је неизгледно и безбојно било то кратко време са од других намењеним јој човеком. А ни лош није био (ако то уопште нешто значи). Упала плућа га однела пре него што је и један шамар попила. Или стигла да се честито огледне у његовим очима. При повратку у род донела за-вежљај, мало већи од годину пре. Остале неке фотографије рађене у фотоатељеу Крчмаревећ, у Врњцима. На њој времешни, подгојени (чини се) господин, проседа брка, са ланцем од сата у малом цепу прслука. На полеђини пише: Успомена мила на срцу вам била, на Видовдан, 28. јуна 1931. за вечну успомену од Мијушка. И ништа. Деца се касније играла, па ћушнула у фиоку са стварима које се изгустирају.

То са Младеном почело је у пролеће. Нису помагла упозорења из куће и ван ње. Он момак, јединац, школован. Џабе што си млада и отресита, удовица си. Залудан разговор између Калиопе, помајке, и ње:

- Више ћеш да поједеш једа, него меда. И друге су се опекле.

- Ти то мени јер си стара.

- И ти ћеш остарити.

- Не подилазе те више жмарци. Прошла те снага.

- И твоја ће...

- Али док не прође, оћу, оћу, бре...

Шта је њу брига за друге. Не чује их. Не види их. Не постоје. Хоће његове додире. Све око ње тражи себи пар, и додирује се, и стапа у грчу. Травке се увијају. Семе и цвет. Зечице миришу трагове мужјака. Ветрови ноћник и даник сачекују се, речи и звуци, облаци и небеса. Само стене се не примичу. Ни брда се не спајају (рече јој Млађо, а она осећа). Није она камен. И много је брига што је школован! На таванском сену, у углу коњушнице (или било где) жели да цепа леђа мушке кошуље. Шта ће му уопште да лепо прича, да било шта прича? (Добро, може, мало пре, и мало после). Знала је да у један сат ноћу пређе гробље и Велику воду, куцне му на прозор и изведе га у густиш. И трајало је до јесени. Знао је да каже – као појава Ауроре Бореалис, у недоба (она појма нема шта је то, ал' слуша), пламени прасак поларне светлости. Када сучу пламенови у бојама наранце, и зелени, и плави. Али краткотрајни, и високи, сјајни и варљиви.

Било је прича. Било је говоркања. Било је накострешених, и окатих, и дугоухих. Језик их

сврби док не излану какав абер. Њој, успаљеној бедевизи, да је секну и приземље. Једне ноћи куцне му на прозор.

- Чула сам да ће те мајка женити девојком. Не играј се. Не брукај ми фамилију. Не терај ме на зло.

Он сутра увече дође да је води. Њу, пре него што друга уђе. Спремна на бег не узмиче пред непогодом. Не чита небеске знаке. Проваљено небо. Изукрштано поломљено дрвеће на путу, у олујној тмуши. Узјогуњен коњ под њима. Нарасла Велика вода. Уз обалу комешање воде и сенки при севу муње. Располућено дебло стропоштава се крај њих. Младен устукне, би да се врати. Коњ њишти, она неће назад, руке и тело у рвању. Коњ се ослобађа терета, она у калу, Младен у води, таласи преклапају.

Да је био сан, буђењем би му доакала. Кривица, отровно семе кукуте, просула се кроз њу. Могућност тамне тајне. Уз недостајање које је расло у неописиви физички бол. Кажњена на живот, прими део своје патње.

Трећи, Вуко, касно је дошао, да би га ноћу била жељна. Слутио је, осећао, да још воли оног другог, мртваг. Ма, није слутио, знао је. По њеном узмицању кад је његова нога такне. По погледу који гледа мимо њега. По измишљању послова по кући

док он не заспи. По невољном предавању кад му се приспе да је има. Ништа му није могао, том другом. Ни да му припрети, ни да се потуче. Ни подсмехом да га оцрни. У предности је био тај други, мртав (дуго, дуго). Вуко је био законит, и домаћин, и децу му је изродила. Првих година кришом је одлазила на гробље. Да остави цвет и запали свећу. Вуко сазнао, па забранио. Она слала свећу по јетрви, молећи је за ћутњу. Јетрва се изланила, Вуко пробао батинама да убије душу у њој. Забранио јој да одлази у род. У Отроке. Затекла га те ноћи, после батина, крај прозора; леђима јој окренут. Ослоњен о прозор, рамена подрхтавају. Зашто су јој, у њеном искрзаном животу, две ствари посебно потресне, не уме да објасни. Мушкарац који плаче и чедо кад се разболи. Елем, њена рука нашла се на његовом рамену. Радости није било, но некаква милост спустила се међу њих.

Остало није баш за памћење. Али црна гуја заборава не бира по нашој жељи. Колико год да јој хоћемо предати неке немилости свога живота. Олга им није придавала значај. Као кад опаје кућу. Скине паучину, она се опет нахвата. Неизбежни трпеж свакдањи. Копање у Јабучару у коме се задржава вода до пупка кад се отапају снегови. Одласци у два по поноћи у Чаире да се уређује виноград.

Мољакаће у току рата деда Аврама из Реке за осам кила пројиног брашна да би се прехранила деца. Шивење ноћу, на сингерици, сиромашним сељачким женама не би ли дошле сутрадан да сашивено одрађују копањем. Временом је почела да хвата Вукове погледе. Кад је мрко погледа постаје свесна и своје тежине, и флека, и проседих праменова. Просто отрапави и спотиче се. Сметено поправља блузу, и као подвикне што детету у близини. Кад јој се осмехне, она се огледне у његовом осмеху. Зажели да му буде онаква како он о себи мисли, проклетник.

Седамнаест година није ишла у Отроке, у род. Чека да дани благну, стане уз капију, само окрзне оком младу шефову жену која замиче уз пругу. Није само залудна, но и патничка душа, Олга ће у себи. Ако је веровати оном ходу који на бег личи. Лицу које не хаје за погледе искоса. Само окрзне, захваћена својом омаглицом. Прича девојчици крај себе:

- Види, Надо, оно брдо горе су кречане. А мало ниже моја кућа. Удесно је гробље. Тамо где се плави измаглица...

САСВИМ ОБИЧНА ПРИЧА

Ово није баш штацијска прича, а за њу је била животна. Шефовица, која је успут нешто начула, прозборила је на говоркање:

- Оставите дете, преживеће већ!

Њу није много занимало станично алакање. Нити је трчкарала за Гогом и Јованом. Њени су у кући говорила да су та деца баш мимо овога света, а да је она добра и фина. Примерно одрастала у сиво окреченој старој кући у дну другог сокака. Читала љубавне романе. Чекала.

И десило се.

Нити га је тражила, ни бирала. Скоро да се не поверује, доделили су је њему. Дошао, упитао

за њену руку, баш онако старовременски. Скоро са наклоном. На бакино сјајкош, нико ни да се окрене. Бунила се није уопште. Само је збуњено и стидљиво преплитала прсте иза леђа. Није је такла прича о доброј фамилији, о боравку у белом свету, искуству, друго, нешто сасвим друго. Учинио јој се у снази тигра, сав у смеђем одсјају. Слутила је да ће за њега пузати по земљи. Да је опасно друштво. Хоће га таквог. Навикнута на себе, друштво најопасније. Са њим, опасност је удвојена.

Уселио се у кућу. Проширио кревет. Загрејао постељу. Згужвао чаршаве. Зачарао сумњу. Намамио је да му једе са длана. Да не пита за одласке му. Да га сачекује дрхтавицом. Дарује јој ноћи којима надокнађује одсуство. Теши је за дане. Испуњава оно: причај ми лепо макар ме лаг'о. Пије његову мушку страст. На зидовима сенке у ковитлацу у игри сабљама, у ломљењу, у благом издисају. Задовољена, захвална чак, одано му штене.

Зверка не чека увек снег да покаже траг. Буде јој тесно. Постање нестрпљива. Ноћи одуже. Миришу свежином, изван собе. Његове старе, њој незнате, до тада, навике, врате се. Оде кад хоће. И куд хоће. Дође јој устима пуним блиставих лажи. Удели милост преосталих додира, дотроши снагу. У коси, умршеној од туге немиловања, остави

задах туђих мириса. Обрне на другу страну. Окрене лакат.

Отужне су јој исповести уз шољицу кафе. Ненавикнута на женска сашаптавања. Не верује у поверљива оговарања. Није ни Американка да се опружи пред психијатром. Нема за њега пара. И не може пред туђином. У кафану би радо, боји се, срешће њега. Није лака на сузама. Ипак открива уживање у плакању. Кад мисли да је не виде и не чују. Истражују по њеном лицу. бледило, сагнута глава, мокри трагови на образима. Смита јој свођење њене муке на баналност прости женске логике. Батали га, бога ти, венеш ко бостан у шевару (просто једна - она безгласна). Боље види, куд ти иде, па да си начисто (с чим начисто). Није ти из ока испао (око драго). Видиш, рђаво се влада.

Зна она то. Као да рђаво владање искључује радост. Повремену и привремену. У враћању, у додиру, у отргнутом певушењу... месечина сија мека... у ретким изласцима са ласкавом пажњом која је чини царицом. У складном брују речи што јој додирују и драже ушне шкољке. Речи мазне и сласне. Лаковернице. Творитељке игроплета. Речи злоупотребљене. Издајничке. Док не нестану у

поноћним откуцавањима. Пепељугом да је означе. Покажу пут у долину плача.

Не ужива она баш толико у плакању да се сатре. Хоће да се увери. Иде да сазна оно што је скоро сасвим јасно. Помаља се црнохуморна слика као позајмљена из неког француског филма. Ледина између раскршћа. Огољен мотел. Соба за издавање. Љубоморна слепица на ужутелим вратима. Проваљује (не ногом, није каубојац). Не види лица, ни постељу, ни разбацану одећу. Поглед се задржава на маљавим мушким ногама. Затеченим у неприлици. Незапертлане ципеле. Зарозане чарапе. Пертле се вуку. Прете да стрекну ноге. Неспретни покрети вечерњег цртаћа. Незаустављиви нагон за смехом. Нараста, проваљује из ње, испуњава собу, завлачи под кревет, размиче завесе, шиба га по лицу, оно туђе пометено сасвим (женско ли је), разлеже кроз врата по ходнику. Вуче језике за њом што се удаљава. Покваси њих што остају, смуљени и покисли.

...Иза њега остао испражњен шифоњер. Ни слике у раму. Укрштају се само сабласни снопови месечине. Није покушавала да их размрси. Није ни жалила. Све пролази. Ни у јелу се не ужива на

почетку и на крају истом мером. Све се „смијешано пије“. Слутила је, а сад зна.

Епилог: променио град. Није и ћуд. Жене заменио вином. Не због истине. Говорио, између треће и пете чаше. да ју је волео много. Али је волео лоше. Она га је казнила срамотним смехом. После пете није бројао. Није ни говорио. Враћајући се у стан, певушио... месечина сија мека... И питао неког дечкића, загледан у бандеру:

- Мали јел' ово гори сијалица или месец?

- Сијалица.

- И мислио сам. Ударио ми зез. Преметнуо се у сијалицу.

Увек те нађу. Скончај како хоћеш, нађу те. Пресамићен преко прозора, у собичку попљувана изгледа. Месец посребрио трагове у проређеном прамену на челу. Бандера се назирала у тмуши. Сијалица угасла.

Слике у раму није било.

А ПРИЧИ НИКАД КРАЈА...

Око воденице се увек плете каква прича, колико год је не хтели, или у њу не веровали. Младој шефовици није било тешко да деда Миљку прида осећај важности својим пажљивим слушањем, посебно о ономе који није био ко сви други.

Био је скроз на своју страну, ни налик ма којем воденичару запамћеном уназад и од деда Миљкових деведесет година, које су се свакаквих чудеса нагледале и наслушале, а и подоста за собом, без моћи прибирања, разасуле.

Ни близу није ни ономе Тошку, на горњим газовима, изнад Лодиног, како је сељани зову, прцвољка од њиве, јер му је бољи део појела Морава.

Тошков камен није стајао, ни у родним ни у јаловим годинама. У роднима је млео за друге и за себе. У јаловима окретао да, у роднима украдено, самеље. Волео женско, онако брашњав, и румен, и цаклећи очима, да стисне уз врата воденице. У гладне дане за два кила брашна, у време ђурђевских вода за задовољни његов и женски ромор који се утапао у једнолично тракарање жрвња. Нису га мучиле приче о вукодлацима који се привиђају око воденица у дане глади. Тошко сâм црвенео се ко вампир кад би му каква младица ушла унутра. Једино је, кажу, одбијао ишта Роси из Селишта, прсатој и окатој, која се наврзла на Тошка па би да меље сваке недеље. Тошко би јој чак са врата давао врећу брашна само да му не прелази праг и не иште од њега оно што јој нико давао није. Она се ни ноћу није бојала. Ни воде, ни воденичара, ни онога што јој је он све по двапут у сав глас нијекао. Једнога се раног јутра, пре него што ће се сунце отети ноћи, чуо урлик из Тошкове воденице, толико гласан да је и деда Миљко од деведесет лета окренуо главу на ту страну. Тога дана на врата воденице Тошко закуца написан абер: меље само за мушке.

Прича каже да је поменуте ноћи Тошко сањао караконцулу. Излази из воде, канцама га одваја од кревета, зајаша, подврисне и тера по Морави, мркој

и дубокој, а гласом Росе из Селишта ућуткује петле да Тошку мука дуже траје.

Али, он није уопште био такав. Ни као Мурца из времена прошлих није био. Испред Мурцине воденице, изнад угљаревског топољака, седели су старци докоњаци, по који љубитељ стакленог чокањчета и деца кад се зажеле непознаница. Мурца би, пошто обиђе витло, провери жито и брашно, изашао и, уз добар цуг из чокањчета, зготовио какву заумницу. Некад би, баш ноћ пред ову, при месечевој светлости играле, расплетених коса, низ прса распуштених белих руку и још белјих 'аљина. А он их је гледао, гледао, начисто зателебан. И сад док им прича, и зна да му не верују, душа му је њих, белих вила, пуна, ко да су у њега ушле. И шта би, питате. Уз прве петле, виле – девојке се у змије обретоше, те у доњи свет умилеше, све увијајући се. Прича Мурца, точак тракара, старци гладе брке, подмигују, ал' чик да га ко прекине, док се сам из сновида не отргне. Други пут би, кад чује пса да завија, устврдио да на угљаревском раскршћу псето претсказује смрт, баш као и те ноћи црни петао, који се обрео на тополи крај куће Мије Бугарина.

Мурца би заустављао камен кад би неко у селу умро. Ишао би да дежура, да мртвац не остане сам у мраку, да га не прескочи мачка, ил' тица каква.

Јер, онда, јао селу! Ђаволски дух само чека да се усели у мртвога. Не можеш му онда докати јер се у свашта претвара и велико зло људима наноси. Њему, Мурци, ништа але и акрепи не могу. Он се задојио водом са левог воденичког витла у коју је три пута вила водаркиња дунула. А они који слушају нека виде шта ће.

Не, он није био као воденичари поменути и они из деда Миљкових деведесет година непоменути. Вилењак, говорили су у крају. Ни у коси, ни у ножном прсту, но у свирајчету и звуку који из њега исходи. Млад Радоје, један у мајке, с воденицом на три витла, дању млео, зрнима се кроз прсте поигравао, брашно мирисао и удисао. Код њега нема ала, ни аждаха, чак и кад који купач нестане. Остављао је на миру душе предака, и врага са њима, ако га је било. Нек се вије у води и воденици, по гробљима и ћуприји. Ни виле му нису кола водиле. Кад ноћ забрави сунце, кад се месец са својом променљивошћу надвије над воденицу, Радоје заустави точак, седне на обалу, извуче иза појаса свиралу и започне. Река се умири, вода заћути, рибе се у јата скупе, обале се приближе. Бело девојче на обали преко Мораве обгрлило скупљена колена, под жалосном врбом упија зов свирале. Девојче се Радоју чини лабуд на обали. Девојче чека да месец окрене свој пупак ка води.

Да Радојева свирка разагна водене але и испод небеса отвори јој пут ка њему. Изгубила је незнани број ноћи у ишчекивању. Танана фрулица, газу воду, мелодија је нит, иде за њом, шире се руке, бела лабуђа крила, дојке лелујају у води, воденица мирује, вода преклапа, вир се затамнио. Свирала замукла. Ни сунца, ни месеца.

Нико тачно не зна шта је се са Радојем десило, после. Говорили, опет: дошле виле по својега. На месту Радојеве воденице само закоровљено воденичиште. У лету Радојева нестанка и воденица се, кажу, одвезала и низ воду нестала. А зна се да је на томе газу Морава плитка, сем у једном црном обручу. Да Божинови вранци, кад је вукао шљунак, никад нису хтели да прегазе тај обруч, место нестанка белог девојчета. Колико год их је Божин бичем својски ударао, они су њиштали, рзали, заметали главе и мењали путању. И чудо је то било, јер ко је икад видео и чуо да се укоп дављеника баш на месту дављења збио. И ако јест, да ли се је, непојан, у ноћним тминама јављао. Да ли кроз чудан звук, како рибари причају, који каткад наличи свирали?

Млада шефова жена приклања уши ка води, затвара очи и у потпуној пресенећености призива звук свирале онога који није био ни на кога налик. Ко ни она сама...

ДАН КАО И СВАКИ ДРУГИ...

Дан се у средњем сокаку чинио као и сваки други. Ни изгледа од каквог белаја или лудости. Ако се у лудости не убраја све оно што је свима готово свагдање.

Тога је дана Јота ситнила корак ка прузи као што је и досад чинила све углас псујући и свога ђавола под обрежом крај скеле и флашу коју је однела да му за три дана доспе. Влади су се Бузди други и трећи дан учинили далеко те их је збио у то летње поподне. Сваки се час куцкао са Ћосом Прекоморавцем који беше заборавио зашта се упутио још јутрос ка бањској општини. А Влада га, ко и друге што је, замајавао пуним чокањчетом, а онда

начисто завртео мозак причом о деветом уторку и ђавољој женидби, крштавајући позив за славље речима: свако има право да дође, газда, сирома, момци, удовци, жене удовице и јадне распуштенице. И таман да Ћоса приупита, ко и многи пре њега, а што јадне, Бузда опет куц, куц... добра! А његов саговорник: - Е, јес', оте ми с уста! Морава се мрешка, не ремети, но упија мрмор и мљацкање са обале.

И тога се дана, као месецима дотад, чуло повремено гласно дозивање старога суседа иза црнога дуда: каваја, каваја... Неразговорно, тамно и жалобно, отегнуто парче мозга које се мучило, неутешно, да уобличи појам и скрене пажњу укућанима, а по гласности и целом сокаку. Некоме је то личило на некакву давну шифру, другима на име, највећма на псовку себи што је такав, или онима око себе што не разазнају његово тражење. Тек, за долазећа времена, остао детаљ о изветрелости, па се подпружани за могућу своју избрисиву памет подсмевали себи, али и у притајеној зебњи опомињали: јел' сам то ја пост'о каваја, каваја...

Цигани из Поља, не качећи се са боником, заобилазећи му капију у луку стењући вукли на леђима врбово пруже сложено у снопове, остављајући за собом босим ногама прашњави траг. Збаце терет

крај пруге, седну да повуку који дим из сачуваних полуопушача и ошацију штацијске пероне да им што не промакне.

Гога је и тога дана окренула леђа ономе што је слутила да се догађа, а није хтела да учествује. По десети пут читала убележене стихове на корици старе свеске за домаћинство неког незваног госта из трстеничке кафане Гружа док су се око фуруне грејали зимус: за тајну њену одао бих тајну сваку. Колико год си је речју могао вијати само да је било речитих, одбрусилу му је:

- Кога ли си покрао, 'леба ти, а и ти да знаш пуна сам ружних тајни, убиле би те.

Незвани се лецнуо:

- Па нико се не хвали манама ко ти.

Губио се тај глас незваног, недовољно убедљив чак ни у лажи, и не тако важан да је закупи сасвим. Сви више јој се уво окретало ка штацији и неком комешању које није видела а осећала по звуцима које је хватала.

Јована Мутавог нико није шибао по ушима да баш све чује и види. Али он се окретао око станичних постаја, послушкивао, привиривао у штацијску ресторацију, помагао Ратку конобару кад се направи гужва, као тад.

Иако је на глед све по старом и очекиваном, по некој једва видљивој узнемирености чинило се да се спрема нешто мимо свакога реда и обичаја. И то не због хармонике Чеде из Грабовца, нити виолинских нити Мије Циганина, и шенлучења усред бела дана подпружанских бекрија и дангуба. Није било дана да се неко од њих не закачи за такву баш за срце прираслу арију, а онда се лако додају и друге списку без краја. Тога дана шенлук без пушака ал' са гомилом чаша чинио Дулић из средњега сокака, а припомогли му Биса, Цуја, Драгутин, те се примакло и старо и недорасло што се нашло у ресторацији. Ратко кафеција једва стизао да мења литрењаке, а ружица се просипала, у грло пијано, по столњаку, низ браде, испод стола са све чашама. Хармоникаш знојно развлачи а заденуте новчанице лелујају у замаху. Мијо виолиниста покушава да ухвати ритам, и по коју преостали цркавицу из Дулићевог буђелара. Нека се успутна женска, док је чекала путнички у четири, да не дангуби, почела да увија, и њишти пред столом коме и без ње није фалило помаме. Онда, ненадано, улази са уличне стране Нада, мараме повезане иза врата, знојна, сувом

прашином од вршидбе из Беловца преко пута улепљена, ситних бодљи стабљика по црном прамену који јој пада на чело. Улази с мирисом жита, светлости и ватре, и врућице жетвених радова, и беса понижене Дулићеве робиње, прилази столу, повлачи чаршав и прави русвај. По поду, по крилима, по лицима. Дулић скаче и ошамари је. Марама одлеће, а две вране плетенице змијукну низ леђа. Случајно наишла шефовица прискаче Дулићу, десном му други шамар зауставља у ваздуху, а леву своју извлачи из дубине цепа сукње у глок, удара Дулића по сред лица које се претвара у пурпурни отисак недефинисаног облика.

И све је занемело. Шефовица у стању изгубљености гледа своју разровану дуго скривану шаку, изложену и мучну. Хармоника се заценила и у зацењености пустила последњи акорд. Жица на виолини тамнопутог Мије прекинула се. Коњи Милканова сина престали су да ржу. Гнездо се са лимена олука накривило а ластини птићи зевали у немости. Чак је и вршалица преко пута направила застој. Само је лист кестена пао на голотињу каменог малишана испред штације, који се и иначе равнодушно, можда ипак мало шеретски, смешкао на сва таласања и мене. Само је у том часу Јован милосни везана језика трком довукао Тодора Мргодног,

шефа ондашњег, да учини нешто, да спасе што се спасти може, можда њу, можда и себе са њом. Тодор је своју младу погубљену од запањености сопственим испадом извео лако, лагано, нежно завукавши патрљак од шаке, некад леве, испод своје деснице, одевши је у стан, мимо народа, послушкујући њено мрмљање, тукао је, тукао...

Гомила се полако али сигурно враћала себи. Док се Јота крај пруге крстила, Владо је ухом ка прузи на трен заборавио на чуме и анђаме, слутећи да се негде тамо догађа драма већа од свадбарских бденија подводног ноћног света.

Нада је отирала сузе које су се мешале са плевом и прашином и црвена образа отишла да прихвата снопље на гумну, знајући да то њено акање са Дулићем није завршено. Док је овај отресао сако, спремајући се за одлазак кући на дневни починак, покушавајући да ходу поврати мало сигурности. Гога је узалуд трчала да нађе Јована и да се угнезде негде у невидело, да њено: опет, бре, они... замукне на Јовановом рамену, као некад

Јован је стојећи у заветрини шефовског стана те вечери видео да кроз врата спаваће собе улази он, али и да нека сенка промиче испред њега. Окренуо се ка кући, знајући да њој више није потребан, да ни у четири поподне она неће више фијукати

подпружним стазама. И стрепео је да ће их обоје ускоро сасвим изгубити, колико год тиме била задовољена нека виша правда коју баш и није до краја докучио. Да ће жамори у благој плими надирати у устаљена животна корита, уз додату нову причу за доконе дуге вечери.

НЕВЕСЕЛЕ ДЕВЕДЕСЕТЕ

Крајем деведесетих тога по несрећама неописивог века, који је почињао ратовима и њима се завршавао, код подпругана се и даље у њиховим сокацима димили оцаци, смењивали домаћини, старило и боловало, рађало и радовало. И страховало. Од ноћног табанања ревноних разносилаца војних позива, и дневних снебиљивих посета поштару за које се знало какве вести доносе, тамо однекуд. Што се подпругана тиче, преко света. То преко света одједном се приближило незвано.

Ноћни су теретњаци под тешким теретима на једвите јаде хуктали не заустављајући се. Нови шеф станице само би их пропратио својом палицом

и враћао се у канцеларијски собичак вртећи главом.
Рајко скретничар би прошаптао:

- Разглавиће овом гвожђуријом сву пругу.

Шеф би ставио прст на уста:

- Пст! За фронт!

Дању, те године, кад је Гогина кћер долазила да обиђе баку, није ни било правих вагона. Два пута дневно наишла би локомотива да два теретна у које би нагрнула маса ускачући и придржавајући се за шипке. Говорили су људи, сточни вагони. Никола, у дубоким деведесетим на издисају:

- Враћамо се на почетак.

Гогина лајавица би:

- Нису сточни, него сточки. Какви вагони, такав народ.

Гога би јој:

- Ух, дивљина ти је на језику.

А ова би:

- Не мрси, кево, то си покупила из *Последњег сумрака*. Знам га напамет колико си га пуштала. Смисли нешто друго.

Гога би се сетила мајке када би у сличним приликама неке одбрусиле:

- Није она, богами, лоша, само је мало пргава.

То би јој сећање разблажило љутњу и оно лајаво од ћерке се у чуду питало како лагодно прође тај пут.

Како год, она би одлазила сталаћким сточким да замени смршалу и некако заразно тужну мајку и обиђе баку. И да прокужи мало оне ликове из Гогиних повремених припомињања. Бака је тих дана била у црнини. Њеног, како каже несмајника и домаћина, разнела нека кола из пизде материне, у сумрачно вече, док му је поглед на прелаз заклањала цистерна из које су невољници и ситни шверцери претакали нафту, злата вредну. Јер на путу скоро без возила, без аутобуса, налети из бестрага неко коме је резервоар напуњен ван српског јада, и који по празном путу својим послом жури, те дохвати опанак Гогиног оца. За пола стопе закаснело прелажење. Како су га скупљали по путу Гога није видеала. Иако се са њим стално речкала, брату је замерила што му нису испунили често помињану жељу: - Да ме отпратите песмом ...овим шором више проћи нећу. Брат, онако одсечно:

- Боље се ти љути, него да ми цео сокак и они са стране приговарају: испратио га песмом уместо појањем.

Бака у црнини, тако се ваља и треба, теши је:

- Напевао ти се он, дете, не брени за то. А опет ми жао што овако сконча, кицош један.

Гогина кћи се пожалила баки по ко зна који пут:

- Бре, Надо, моја Гога ти је луда ко струја. Не можеш јој ништа. Не да свој куфер испод кревета да пипнем. Кад чује неки дрљави шлагер, мислим да се зове Река без повратка ил' нешто слично, расплаче се на смрт. Кад ћале дође а она га намирише на ракију, три дана не говори с њим. А после тога, за вечером, куцкају се чашама са неким црњаком, и она га глади по врату. Јел' то, бре, нормално?! Мени дала име Сузан. Ко се, бре, овде, тако зове!

Бака изнебуха:

- Сузан Хејворд.

Девојче зине, па лане:

- Јел' ти то мене зезаш? Па онда сам добро прошла. Ко зна које шмизле је још готивила у младости.

Бака ју је одвела у комшилук:

- Ово ти је наш Јова. Он много воли филмове и књиге, ко и твоја шашава мајка. Јово, ово је Гогина ћерка.

Јован сриче Нади:

- Знам, видео сам је прошли пут код тебе. Лепа, паметна Гогина кћи. Дођи, дођи да видиш нешто.

У чистом собичку, међу полицама са књигама наслоњена на грумен угља црно бела фотографија. На њој млада, лепа и паметна Гога и одани, млади Јован који у њу гледа као изгладнело куче (чини се Сузани). Испод грумена и слике одштампано крупним словима: Камен који су неимари одбацили. Јован исписује да би је спасао сопственог муцања - Цек Лондон. Сузана прогута сузу и јеби га псовку, а на другим вратима појави се чупава глава детета, ко угљен црног ока... Марија, Мајо, женски глас изнутра, а Јова је само повуче за чуперак и показа прстом ка соби. Дете нестаде.

Нада повлачи унуку ка својој кући. Јован остаде наслоњен на довратак, насмешен, просед, некако скрушен. Чини се као да се чује мумлаво: Лепа Гогина кћи. Али није извесно није ли можда име замењено са Надиним. Две жене, старија и она друга тек у жену стасавала, имају своје приче. Међусобно повезаније но са оном што их као алком прикачене држи.

- Шта је са Натом, Јовановом мајком?

- Е, то то је ко и све наше тужна прича. Кад су почели ови врајји позиви за војску, и кад се није

знало кога ће закачити, а ко ће се извућ' што митом што функцијом, чула Ната да се зуцка и Јованово име, иако је зашао у песедете и има фалинку коју има. Полудела Ната и једног дана право у војни одсек. Ја нисам чула, ал' Вито из Селишта био присутан и препирчавао чудо. До тада смерна и мирна жена процикта: - Јесте ли се то острвили на мога Јована, а? Никога другог немате? Сад вам добар, месо за метке, а? А целог живота му се подсмевате, задиркујете, омаловажавате, душу му раздирете. Оженио се није, потомства нема, кућа му се затвара, само ми његове очи још светле у мом чемеру. Да нисте случајно привирили на мој праг. Првога ћу секиром, а после како буде... Скотови једни, са сте скотови...! Истрчала Ната, шикуције се једва повратиле, а Ната дошла кући, легла и више није устала. Нико не зна шта је Јовану поручила и да ли је. Зна се да ју је отпратио до све ширег руђиначког гробља, да црно није носио (непроверени су а можда и придодати гласови да му је мати рекла: Црн ти живот био, не зацрњуј га још више), и да позив за рат није никад стигао.

- А оно црна ока што извирује?

- То ти је дошло са мајком у оној не дај боже ником колони из Книна. Јован се пријавио да их узме у кућу, а Никола, скоро на издисају, помогао док

се на Јована нису свикле. Он их пази, воли детенце, а жени, младој, без човека, не тражи ништа. Она се још нада да јој је човек можда преживео у тој пусталији од ратног метежа. Засад, тако... Тако ти је, сузо моја, свак' ти је на овом свету прича за себе. И да слушаш мајку, није она лоша, само је пргава. Ил' како ти кажеж, луда ко струја. А, богме, ни ти ниси далеко од ње.

Сузана је тих, деведесетих, ратно-нератних, волела да борави у мајчином сокаку. Шетала поред хладне и најежене Мораве, слушала жалопојке мршаваго Пеце, кад се напије, што није постао славни фудбалер него је осуђун да игра за тамо неки Гоч, доживела вест о удаји најбоље другарице као смак света и одурну издају (уз омиљену реч, срање), гледала брижне подпужне како избегавају причу о политици, и ако могу заобилазе разне, одједном раскоровљене скупове и митинге; закупљене око пролећног орања и скоро недоступне нафте. На штацији није било више весело. Оно ишчекивање сточних вагона, те отворени вагони пуни тенкова, ојађени свет који јурдише за места, гадили су јој се. Претакање нафте, девизе, девизе, муварење типова несклоних подпужанима мењало је тих година слику света. А слика света за сва три сокака под пругу деценијама се огледала на тој

станичној вртешци. Која се покварила. И загадила. Којој нису хтели да се прилагоде намах. Што Нада зна да каже, засад.

Сузана је питала и за чувену шефовицу са сукњом у глок (Гога би могла о њој роман написати да су јој дали, каже, ко то, њеној ћерки није било јасно).

Бака Нада није о томе волела. Никола, једва издишући, нешто прословио. Давно, после једног немилог догађаја Мргуд је своју лепу, несмирену жену одвео у Бању, купио јој кућу изнад Липовачких ливада тик до шуме. Своју црвену капу са све униформом уредно сложио у шефовском стану. Своје и њене ствари ставио на Ђојин шпедитер и отерао у Бању. Запослио се негде у бањској управи, њу су виђали да бере биље по Липовачким брдима, ил' протежући се у лигештулу слуша клавирску музику. Кад би силазили у Бању, виђали их на променади унедељене, лепе и отмене. Она увек са финим рукавицама у боји тренутно ношене торбице, под руку са својим човеком, бившим шефом станице. Десном руком би му често намештала проседи куштрави чуперак који се никако није дао наместити, а она га упорно додиривала и враћала. Тодор се смешкао и оно Мргудни као да је ишчишило ил'

последњим возом који је оптрatio нестало низ пругу.

Возови су пролазили и нестајали. Времена су бивала бурна и мирна, како кад. Подпружани су гледали како им пругу захвата коров и станица престаје да живи без путника. Две статуете дечака који рукама придржавају украсни букет на глави (цвећа или воћа, свеједно) и даље се шепуре у својој чедној нагости. Многи житељи наших прича у подпружју заменили су свој боравак руђиначким гробљем. Али, сокацима и даље одјекује бруј, дозиви, удари секира, каткад гласни смех. А најгласнији је онај полушапат иза ограда и капија којим се укрштају нити новоиспиљених подпружана. Иако овај пут без возова и штацијског чаробно хировитог метежа.

Јер, возови су пролазили давно... Али, какве то везе има са животима млађаних подпружана?

И ДВЕ РАЗЛИЧНЕ (МЕТОХИЈСКЕ)

„Можда је Метохија имала оно што ће нам увек бити неопходно. Што даље у време, све више, све потребније... Како смо то изгубили? Некако неосетно, полако, неминовно. Метохија је наше детињство, наша младост.“

Данило Николић

КУЛА

Качак

Кула је имала изглед утврђене куће, какве у Метохији нису биле реткост. У приземљу су само врата. Изба, простор предвиђен за стоку, празна. Дрвене степенице воде на спрат. На спрату отвори налик на прозоре, са тешким капцима од церовине. На све четири стране пушкарнице. Кроз њих у видокругу назиру се села Пећкога среза: Дреновац, Росуље, Турјак. Поглед неометан од високих зидова камене оgrade, и од утрине и шипражја на пушкомет од куле.

Силом се у њој настанио Рустем, познатији као Качак са Рашчанске куле. Мати му је била од

оних жена за које се каже да остављају спомен о себи. Отац убијен као коњокрадица, оставивши синовима Љаху, Бећиру, Махмуту и Рустему по пушку, сигуран да ће знати како да је употребе. Док је још био само Рустем, мајао се по побунама у Дебру и Охриду, Качак Рустем познат је постао пошто је код Јусуфовог хана на дну Ругове пресрео осам жандара и убио их. А качак Рашчанске куле учврстио је име једног јула, у првом зраку потпуно невиног јутра. Милика, удова Рашчанин, из села Турјака, пошла на пазар у Пећ. Кулу забравила, нејач оставила код девера. Пресрео качак Милику и наредио јој да се у кулу не враћа, но да иде преко старе границе:

- Кула у којој си нит је била нити ће бит' српска! Ако те вечерас видим у селу, нема ти живота!

Те вечери увео је у посед жену Рамизу, синове Рифата и Назира, и синовца Бајрама, те кула постаде качакова.

Којој је качачкој групи Рустем припадао познато се није могло рећи. Приклањао се час Азему Бејти, час браћи Бећир, ил' неком трећем, а у сврху веће добити. Није гледао како је коме звање. Јесу ли то војне посаде од Бјелухе до Пећи. Ил' кућа браће Тахира и Ајдина, које је везане одвео у

планину Чичавицу, не би ли изнудио стотину златних лира. И женско, ново и туђе, волео да отмицом добије. Намерио се на Марту Милову, јединицу међу петоро браће. Препадом је крај Бистрице притиснуо. И не би било за причу, ни за памћење, јер он није био лепоречиви Влах Алија, нит је она имала Бановића, да му се није помрчином искрала, и кроз житна поља сву ноћ траг заваравала. У освит се појавила у кући, пред згрануту чељад. Мати јој је, кажу, цели дан до подне вадила трње из расуте косе, а од подне глачала хаљине за далек пут. За манастир Девич, да крај гроба Св. Јанићија поврати мир. Јер, више јој међу њима није било боравка.

Оружја није мањкало. Са стране достављано Шиптарима. Жандари делили Србима. Па ко претекне. Таир Дака и Сокољ Селим, качакови јатаци, убијени су. Синовац Бајрам, невешто преобучен у женско, шета по пазару у Пећи. Осматра шта се продаје. Памти зарад будуће пљачке. Жандар око десет сати пролази кроз пијацу. Младо, неспретно женско чељаде сумњиво му је. Упућује се ка њему. Оно почиње да бежи. Велика гужва. Пуцњи. Свеже бријана брада одаје младића. Приводе га. У станици се имало поступити по закону ако преболи рањавање. Није преболео.

Качак заборави на опрез. Три жандара нађена у Бистрици, близу Рашчанске куле. У то време, августа лета господњег 1924. у својој кули смртно је рањен Азем Бејта, један од качачких вођа. Његова се смрт поклопила са смрћу рашчанског качака. Једни кажу од жандарског метка. Други, наивни, од јада за вођом. Трећи, да су га браћа Мартинина изненадила док се са неком женом ваљао у сеоском сеништу, и на смрт пребила. У току ноћи, мушке главе породице, не чекајући расељавање, скупе ствари и жене, напусте кулу и пребегну у Албанију.

Кад је летећи одред жандармерије сутрадан упао у кулу, у подземним ходницима нађено је 325 пушака, 43 револвера, пет ножева, две сабље и четири бајонета. На унутрашњем зиду, у приземљу, црним словима: Уселиш ли се, мртав си!

Ни најупорнији нису могли слова избрисати.

Крчевина

Село је насељавањем постајало црногорско, са само две шиптарске куће, и бројем чланова у нагађању. Око Рашчанске куле коров, шипраг и шума. У кули, уселина породица, не по хтењу и бирању, но по морању. Три брата Ђокића са шеснаесторо чељади. И сваком од њих, уласком, очи су проболо црна слова из приземља. Свикли на невољу,

а немају куд назад, приволели се животу у њој. У избу унета два коша, оплетена од прућа, са сеном за овце. Жене поспремиле себе на спрату. Огњиште се загрејало. Око полусрушених камених зидова дворишне ограде Ђокићи доправили плот од трња. Кроз трње вуре заоштрени врхови од коља. Крај куле, ладник на кољу, за млеко. Шуму, која је годинама јела пашњаке и њиве требало је зауздати и сузбити. Прве године, од зоре до заласка, секли су дрво до земље, слагали шуму, и о Госпођином дану палили. Иза паљевине остајала је чистина. Друге године орали око пањева, а тек треће пуцала им кичма док су пањеве од земље одвајали. И не само они. И Ашани, доле ниже, и Требјешани, и Зиндовићи, сва Горња Росуља.

Четврте године, дошло је време да се на крчевини засеју први овас и јечам. Дан овладао. Рашчанска кула ћути. Ни звекет, ни топот, ни зов, ни одзив. Јато врана надлеће капке. Чувар поља, Нико пољар, зебе док се приближава. Врата изваљена. Оваца у изби нема. Овас просут а по њему кржави траг води уз басамке. Појачана слова, крвљу ли, на зиду, у приземљу: Уселиш ли се, мртав си!

Крчевину поново једе шума. Жене крстећи се убрзају поред куле. Мушкарци брижно погледају на тек озеленела поља овса и јечма.

Змијарник

Сећања нису више застрашујућа. Али су и даље упорна, и знају да пробуде уз хладан зној. Он као да их негује, бојећи се да ће, ако их запусти, нестати део живота, да ће се мајчин лик негде расплинути у расутом времену, да јој боју гласа неће моћи призвати. У муклини ноћи помешају се пећки сокаци, бомбе (швапске и оних „наших“), стока, светина, дечји плач. Зрнин син, стални друг у игри кенаца, прострт на прашњавом путу. Гладне очи. Сува уста. Талијани бацају хлеб. Жудне руке грабе. Мајка га вуче за руку, смешта у хлад, на сушну земљу, узима срп, жање у недогледном реду за надницу. Он чучи у хладу, знојан, макања, брише надланицом нос и очи, небо се гуши од бомби над Карагачом. Разнето коначиште. Глава на раменима.

Кула, са неким црним словима изнутра. Не зна да чита па га се и не тиче. Мајка их смешта, четворо, привремено. Док држава не направи на згаришту куће спаљене од балиста нову кућу, каже. Седам оваца утерано у избу, у приземљу. Станиште за децу на спрату. Дрвени басамци шкрипе. Процепи се шире и зијају. Сестра Зорка, дошла из Војводине, помаже мајци да се приберу. Басамци се жуте од њеног рибања. Он улеће из

гаја, оставља мрки траг по басамцима. Зорка га јури, он се стрекне и ишчаша палац на левој руци. И данас га покреће у круг, тражећи праву страну. Некад са сузама, сада сетним осмехом упућеним Зорки које више нема.

Мајка се увек прекрсти кад прође крај црних слова у приземљу. Натера пред спавање старију децу, Спасу, Мићу и Бошка, да се помоле Богу. Он, најмлађи, мигољи се. Ич се не боји кад мати каже:

- Мируј, да те качак не однесе.

Кула му је, после пећког потуцања, неистражена тајна. Прескаче мотку испод стрехе на којој се ветри по који комад рубља. Обара црвену тестију са цветним шарама. Ни шаре не помажу да је опет састави. Јури на Макву у којој дерани шиљком хватају рибу. Учи да плива на тиквама мисиркама, или са снопом шевара испод прса. Шаље га мати код Ускоковића, по врећу брашна. Најмлађег, да се смилују. Учи га Божина, средњи брат, из милоште звани Мића:

- Кад се враћаш, Јаго, ако има, а ти пјевај, брацо!

Каткад би и запевао.

У остарелом сну, често гази змију босом ногом. Стиче способност излечитеља. Ногом завија пупак

брату Бошку, кога заболи желудац, а мати не зна за бољи лек. Долазе му смукови из својих змијских скровишта. Излазе из земље на Тодорицу, прву суботу по Ускршњем посту. Грешни, гладни и сунца жељни, пењу се уз зидове куле, правећи на врху смуково гнездо. Он их дражи прутом, гура и увија. Смукони на голом зиду Рашчанске куле варају сунце и пресецају хлад. Мајка га склања од грешних створава:

- Дијете, бог с тобом, мани се невоље!

А Бошку, по страни:

- Ова макања ка да зна да има и љућих гуја од овијех његових.

На дан Св. Јеремије, за сваки случај, сву децу пошаље око куће да са звончићима и бакрачима лупају и певају: „Јеремије у поље, бјеж’те змије у море...“ Смукони ни макац. Он се смеје, а док чује лупњаву, навија за оне горе, да се у гнезда ушушкају. Некако слути, вратиће се кад им време буде.

Напуштање куле мати је увек објашњавала са: био је то божји знак. Опомена. Она, која није била ни страшљива, ни сујеверна. А знак је видела у грому на Огњену Марију, и расцепљеној шљиви у дну шљивака испод куће. У побијеним овцама. У томе што се сестра Спаса и он нису склонили под шљиву. Он се само сећа полеглог неба које је збило

облаке, праскова и мириса опрљене коже, и мајчиног унезвереног зова са прага куле, не би ли чула одзив. Сутрадан су спаковали све у неколико завежљаја, и са три преостале овце, напустивши кулу, отишли у полузавршену чатмару, на Пелевом бријегу. Ни земљани под, ни отвори што би требало да буду прозори, ни два улаза споља у два одељења, нису мајку поколебали да, спуштајући завежљаје, каже:

- Сад смо, дјецо, на своме, ваљда.

Док је напуштао кулу, први пут се загледао у тамна слова на унутрашњем зиду крај врата. Није још знао да чита, али је осетио да њихов одлазак има некакве везе са тим црнилом. Окретао се као да је слутио да ће га у сновима зазивати. И да прича о кули још није завршена.

...КАД У НЕКИМ ГОДИНАМА...

То пустопоље, и бразда у којој га је мати у муци од себе откинула даљи су му од оног преко седам гора и седам мора. Чак и чардак ни на небу ни на земљи за мало је дохватнији. Само су му сећања на дохвату, улазе у сан, измештају га из празнодневице, покрећу као избледели и квару склони калеидоскоп искидане слике завичајне чежње. Те је склон као живој истини оној мисли прочитаној у једном роману Мирка Ковача да је у неким годинама сећање и добро пишање једина срећа која остаје. О овоме другом не говори. Не из мушког стида, но мисли, свак ће се уверити, ако дочека... О искиданим сећањима би понекад некеме,

ко би умео да слуша. Неком узнебесеном макар, коме би и гласно да је могуће. Ил' безгласно, макар, да премотава...

...Кад му се прикаже пар опанака, крај врата, које оставе он и брат му Божо, опраних од росуљског глиба. Зна да ће Божо први ујутру да их обује. Старији је и школска смена му је преподневна. У подне ће их збацити с ногу, са све успут покупљеним травкама умуљаним у полускорело блато. Још се ни не охладе од братових ногу, он их обува и полази у школу. Млађи је, а ногат, те не климају превише. Само му никад нису чисте као увече, кад их мајка припреми за прво обување. Тај пар опанака за два мушка детета извирује иза врата и подсмехне се полици са ципелама, не хајући за деценије које их раздвајају.

...Кад из своје Росуље понедељником ујутру улази у варош Пећ цела му улица мирише на хлеб. У народу именом Дулија, а по њему улица Сомуна. И што је стомак празнији то се улица ширила и растезла и мириси опијали до несвести. Он се провлачио међу светом који се метежио, наплаћивале се квите за сточну пијаци, проносили завежљаји, гурала колица, улазило се у дућане, а он је само осећао да су се кашике поједеног качамака давно спљескале за црева. И желео је

некако да прелети улицу Сомуна, да дође до Зиндовића куће, надајући се да ће му газдарица понудити бар две вруће приганице, испржене за кћер јој Бебу. Мирис хлеба из првих дана његовог школовања у Пећи надмашује сва ароматична искуства каснијег, не баш кратког, живота.

...Кад ју је први пут чуо. Ту песму. Седео са мусавцима у Пеливановој посластичарници на Корзоу, ко и много пута пре. Сврати се, кад се има који динар, те се слуша радио. Кад се нема, а кишно је и мокро, склања се испод стрехе од кише и капавице будући да посластичарница није имала олуке. И опет се слуша. Она из педесетих Ла палома бланка, и тако те. Или, чешће, радио преноси фудбалских утакмица. Тад радио имали само Зуко леблебџија, Пеливан и Мирсад са Карагача. Пеливан им се отварао што због тулумби и клађења, што због добре воље старог Горанца. Најео се тулумби за век јер је најдуже могао да игра игру додиривања и размицања кажипрста и палца у истом ритму, а да му сласни и лепљиви залогај не испадне из уста. И тад, у за свагда памтљивом моменту, док је јео трећу порцију добијену на опклади, и док је са радија репортер промукло тутњао имена Дидија, Загала, ил` неких први пут обзнањених имена, са врха улице зачује се, приближава се глас ко низ

Чакор да силази и осваја стопу по стопу, све јаснији, размахнутији, просипа чежњу низ улицу, осваја је, без зазора, и ко да је сам самцит у целој чаршији. Млади, па онда схвата, и женски, песмом први пут тад, и први и последњи тако, ој голубе, мој голубе... И од тог гласа застаје му тулумба на пола уста а слаткасти сок се цеди низ браду. Свака длака на глави му се усправила и не чује више име Загала, ни радио, ни зуј мува око лепљиве чинијице. Провирује кроз врата, истеже врат ка младом женском гласу који замиче за улицу и нестаје у неки од попречних сокака, замирући одјек... мој голубе...на прозоре... Каткад, немушто у браду, затворених очију, у осами, више тужи но се успомени радује, оним ој голубе...

...Кад се данима са браћом Божом и Бошком припрема за велики излазак. У Баране, суседно село, у Задружни дом долази покретни биоскоп. Надају се, биће неки мексички, или амерички музички. Чули за Елвиса. А Мама Хуаниту углас певали да се Горњи заселак крстио и чудио махнитој дечурлији паметне и вредне Цмиљане. Ишчекују филм, за њих празник. Поране да заузму места. Почиње са разгласа уместо маријачија песма шта је лепше од наше сељанке. Још се зрно наде није загубило, кад ето ти крцка и пуцкета

трака са које трепери наслов „Како се борити против комараца“. Сад зна, то се звало Едукација сеоске омладине. А онда, бучно шутирање столица, бесне сузе обмануте радости и успутна крађа Милетиних коња, који их однесу до испод куће, а онда их ударцима по голим сапима упуте натраг у њихове пашњаке. Комараца, ниоткуд, ни за флеку на челу.

...Кад је сазнао шта је клавир и какве се опасности крију у њему. У сурој и штурој учионици наставница музике пита:

- Да ли знате како изгледа клавир?

Нико не зна. Баћо диже руку.

- То је једна опасна кутија.

- Зашто, јадан, опасна?

- Неки дан су је неки људи у униформи износили из куће Микана Макаће. Та кутија, кад су је износили, пустила звук ко грмљавина да је. Мајка се прекрстила и заоктала: Протутња кроз целу Пећ. Биће белаја. А после тога су Макаћи одвели оца.

- А је ли, Баћо, ко ти рече да Микану одведоше оца?

Баћо се загрцнуо, а онда су сутра и његовог оца призвали на саслушање. Вратио се кући после три дана црн у лицу. Баћо је у школу дошао модра

образа. Није се више јављао на часовима музике. Само на уво Јагу: - Кажем ти да је опасна кутија.

Та опасна кутија ионако никад није боравила у школи. А наставница више није питала.

...Кад се присети момка који се звао Перо Вукосављевић. Није био ка сваки у Росуљи, него онако, некако... Перо није играо клиса, није јурио за крпењачом, није скидао сврачја јаја из гнезда. Није провиривао кроз шевар у девојачке вирове. Перо је писао стихове. Загледан у лепотицу Живану из Барана, као и Вукман, и Божо, као и многи. Име јој није баш песничко али све је друго могло у песму да стане. Утабала се стаза од Росуља до Барана, од Перовог табанања. Мислио је да његову тајну зна само Бошко који је за време летњих распуста слушао Перове јаде у стихове уденуте. А тајна је била јавна. И ђилкоши му испеваше песму:

*Разбоље се пјесник Перо
у Баране код Живане.*

Није Перо био без биографије. Из рата се вратио са чином капетана, још увек са неким папирима по џеповима. Хтео у Росуље, на своје имање. Ал' имања за њега официра није било. Кажу власти, по закону. На имању неки други људи, туђа језика, избегли из бестрагије албанске.

Хтео Перо и Живану, ал' Живане није било у Баране. По лепоти на гласу, иако без школе, удала се за неког важног, и кажу, ученог. Приче о Перу шириле се селом, поспрдно о песнику, а с притајеним дивљењем према униформи. Перо без имања, и без Живане, у официрској униформи, напустио Росуљу и престао да пише стихове. За њим су остала само два:

*Разбоље се пјесник Перо
у Баране код Живане.*

Смислили су их они који више ни сами не знају куд нестане небо Росуље. И сад их не казују као пошалицу, него скоро као тугованку.

...Кад је Бошка, покојног Душана Церовића, и њега, најмлађег, Стевка, активисткиња, водила у шуму да им саопшти „важну“ вест. Иду, иду, свуд хлад, и сенке, и стаза – стрмен. Она никако да стане. Он мален, за њима. Само види Стевкина леђа како се увијају. У неко доба Бошко упита:

- Колико дубоко мора да се иде за ту твоју вест?

- Конспирација, друже Бошко. Ни птица не сме да чује.

Њему се плакало, и држао се за Бошков вунени џемпер. Бошко и Душан више гледали у

беласање Стевкине позадине него што су били жељни да им она напокон каже: - Од данас сте чланови СКОЈ-а. Ионако су знали. Можда су се надали још којечему, ванпартијском. Зашто ли су само њега вукли то ни данас не зна. А није му ни жао.

...Кад...кад...докад, довека, кад за себе не буде више знао. Шта друго да чини него да премотава, сад...

...Кад се заравнао темељ куће.

...Кад је очев гроб појела утрина.

...Кад су зарасли путељци.

...Кад су се попречиле униформе.

...Кад немаш приступ.

Осим у сећања...

САДРЖАЈ

Слике без рама.....	6
Прсти	13
Никола, уз све што се није дало зауставити.....	19
Једна давна година, а онда и све редом	30
А међу њима и Тодор Мргодни.....	38
Из бележнице мутавог Јована.....	47
Гогина белешка, затим	58
Уз пругу, ка Ђурђини	67
Женидба, па рецка до рецке.....	75
Закаснили долазак готово непознате.....	83
Олгина тајна.....	91
Сасвим обична прича.....	97
А прича никад краја.....	102
Дан као и сваки други.....	107
Невеселе деведесете.....	114
Кула	124
...Кад у неким годинама.....	133